

กลวิธีการนำเสนอสตรีในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน: วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์¹

นิรมาน บรมมัททโนภา²

ศิริพร ปัญญาเมธีกุล³

Received 8 December 2024

Revised 5 February 2025

Published 10 February 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาในการนำเสนอสตรีในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนฉบับหอสมุดแห่งชาติ จำนวน 43 ตอน เก็บข้อมูลจากตัวบทที่แสดงถ้อยคำและการกระทำของตัวละครสตรี 18 คน และผู้ชาย 11 คน โดยใช้แนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ของ van Dijk (2008) โดยมุ่งวิเคราะห์ที่โครงสร้างตัวบท ผลการวิเคราะห์พบกลวิธี คือ 1) ชุดคำศัพท์ 2 ประเภท คือ ชุดคำเรียกและชุดกริยาวลี 2) โครงสร้างประโยค 4 ประเภท คือ ประโยคกรรตุวาจก ประโยคกรรมวาจก ประโยคเงื่อนไข และประโยคแสดงเหตุผล 3) วัจนกรรม 5 ประเภท ตามแนวคิดของ Searle (1969) 4) วาทศิลป์ในการใช้สำนวนโวหาร 5) อวัจนภาษา 6) การนำเสนอฝ่ายเรา-เขา ชุดคำเรียกสตรีเชิงบวกและชุดคำกริยาเชิงบวกปรากฏกับสตรีที่ปฏิบัติตามสังคมคาดหวัง ส่วนชุดคำเรียกสตรีเชิงลบและชุดคำกริยาเชิงลบปรากฏกับสตรีที่ไม่ได้ปฏิบัติตามบรรทัดฐานที่สังคมกำหนด วัจนกรรมสั่งและแนะนำเป็นวัจนกรรมที่พ่อแม่ใช้เพื่อให้สตรีเชื่อว่าเป็นสิ่งที่ดีควรปฏิบัติ เพศชายมักใช้วัจนกรรมสัญญาและสาบานพูดเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือให้กับตนเอง นอกจากนี้ ผลจากวิเคราะห์อวัจนภาษาพบการตัดสินสตรีจากรูปลักษณ์ภายนอกที่เห็นเท่านั้น ส่วนการนำเสนอฝ่ายเรา-เขาพบว่าสตรีที่ดีต้องปฏิบัติตามกฎหมายและบรรทัดฐานที่สังคมกำหนด สตรีต้องอยู่ใต้อำนาจของพ่อแม่ สามียุ และระบอบกษัตริย์ มีเพียงสตรีสถานภาพแม่ที่มีอำนาจเหนือลูกและได้รับ

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของปริญญาานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิต เรื่อง “ภาพตัวแทนสตรีในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน: วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์” ผู้เขียนขอขอบคุณหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาศาสตร์ในการสื่อสารดิจิทัล ในการมอบ “ทุนสนับสนุนการทำปริญญาานิพนธ์” ให้ผู้เขียนได้ใช้ในการทำวิจัยจนสำเร็จการศึกษา

² นิสิตหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อีเมล: warunyapat.athi@g.swu.ac.th

³ รองศาสตราจารย์ ดร. ประจำสาขาวิชาภาษาศาสตร์ในการสื่อสารดิจิทัล คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อีเมล: siripomp@g.swu.ac.th

การยกย่อง ส่วนสตรีที่ไม่ดี คือ สตรีที่มีสามีหลายคน และมีพฤติกรรมไม่เป็นไปตามที่สังคมคาดหวัง ซึ่งมักได้รับการประณามและลงโทษจากสมาชิกในสังคม

คำสำคัญ: กลวิธีทางภาษา วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

VACANA JOURNAL

Strategies for Representing Women in Khun Chang Khun Phaen: A Critical Discourse Analysis⁴

*Niraman Borommahuttanopa*⁵

*Siriporn Panyametheekul*⁶

Abstract

This article aims to analyze linguistic strategies in the representation of women in Khun Chang Khun Phaen, based on the 43-chapter version from the National Library. Data were collected from textual excerpts depicting the words and actions of 18 female and 11 male characters. The study employs van Dijk's (2008) critical discourse analysis framework, focusing on textual structure. The analysis reveals 1) two distinct sets of vocabulary: name calling and verb phrases 2) four types of sentence structures: active voice, passive voice, conditional, and causal sentences 3) five groups of speech acts described by Searle (1969) 4) the use of rhetoric including proverbs 5) non-verbal communication 6) the presentation of in-group vs. out-group. The findings indicate that positive feminine terms and positive verb phrases are associated with women who conform to societal expectations, in contrast, negative feminine terms and negative verb phrases are linked to women who deviate from social norms. Directive and advisory speech acts are employed by patriarchal authority to persuade women that certain behaviors are desirable and should be followed. However, promises and oaths are predominantly used by men to establish credibility. Additionally, an analysis of non-verbal communication highlights that women are often judged solely based on their outward appearance. The in-group vs. out-group presentation portrays "good" women as those who comply with laws and social norms, remaining under patriarchal authority, marital relationships, and the monarchy. Only women in the role of mothers possess authority over their children and receive social recognition. A bad

---

⁴ This article is a part of the master thesis entitled "The Representation of Females in the Thai Sepa Epic Khun Chang Khun Phaen: A Critical Discourse Analysis" The author would like to express gratitude to the Master of Arts program in Linguistics for Digital Communication for providing the "Thesis Grant," which enabled the author to conduct research and successfully complete my studies.

⁵ Master's student, Linguistics Section, Faculty of Humanities, Srinakharinwirot University, E-mail: warunyapat.athi@g.swu.ac.th

⁶ Associate Professor, Ph.D., Linguistics in Digital Communication Section, Faculty of Humanities, Srinakharinwirot University, E-mail: siripomp@g.swu.ac.th

woman, on the other hand, has multiple husbands and exhibits behavior that deviates from societal expectations, often facing condemnation and punishment from members of society.

Keywords: language strategies, critical discourse analysis, the epic tale of Khun Chang Khun Phaen

VACANA JOURNAL

บทนำ

เสภาเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน” เป็นวรรณคดีที่มีคุณค่าและได้รับความนิยมจวบจนปัจจุบัน เนื่องจากมีลักษณะเด่นด้านเนื้อหาในการนำเสนอวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของสามัญชนที่มีความหลากหลาย แตกต่างจากวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ที่ตัวละครหลักมักเป็นกลุ่มคนในชนชั้นปกครอง เช่น พระมหากษัตริย์หรือพระราชวงศ์ (อภิวัฒน์ อุดลยพิเชษฐ, 2544, น. 5) สอดคล้องกับคึกฤทธิ์ ปราโมช (2543, น. 3) กล่าวว่าเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นเครื่องมือที่ทำให้ผู้อ่านรับรู้ประวัติศาสตร์ไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้อย่างละเอียดถี่ถ้วน อีกทั้งแสดงให้เห็นความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี รวมถึงภูมิปัญญาของคนในสังคมได้เป็นอย่างดี ประกอบกับการใช้ถ้อยคำและสำนวนโวหารที่แปลกใหม่ในตัวบทเสภาจนสามารถถ่ายทอดอารมณ์และสื่อความรู้สึกของตัวละครทั้งบทรัก บทโศกเศร้า บทโกรธให้ผู้อ่านรับรู้ได้อย่างชัดเจน และเมื่อถูกนำมาใช้ขับเสภาหรือขับร้องเป็นเรื่องราวในงานต่าง ๆ เช่น งานมงคล งานพิธีสำคัญ จึงสร้างความสนุกสนานน่าสนใจ ทำให้ผู้คนจดจำเนื้อหาและเรื่องราวได้เป็นอย่างดี จนเป็นเหตุผลหนึ่งที่นักวิจัยหรือนักวิชาการสนใจศึกษาวรรณคดีเรื่องนี้

เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนมีตัวละครหลากหลายบทบาททำให้มีความสมบูรณ์ด้านเนื้อหาและความน่าสนใจโดยเฉพาะ “สตรี” ที่มีส่วนทำให้เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนมีสีสัน เนื่องจากตัวละครสตรีในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนมีมิติเพียงบทบาทแค่ดำเนินเรื่องให้น่าสนใจเท่านั้น แต่ยังมีความสำคัญในการนำเสนอสตรีที่หลากหลายในชนชั้นต่าง ๆ ของสังคมไทยซึ่งสะท้อนผ่านการใช้ภาษาในบทประพันธ์ ทำให้เห็นความเชื่อและทัศนคติของคนในสังคมที่มีต่อสตรี เมื่อพิจารณาประเด็นเชิงอำนาจ van Dijk (2008, p. 90) กล่าวว่าอำนาจ คือ เครื่องมือควบคุมทิศทางและใช้บังคับคนในสังคมให้ปฏิบัติตามแนวทางเดียวกัน ผู้ใดครองอำนาจเหนือกว่าจะสามารถครอบงำความคิดและควบคุมการกระทำของสมาชิกภายในกลุ่มและสมาชิกกลุ่มอื่น ๆ ได้มากขึ้นตามไปด้วย ซึ่งเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนมีความโดดเด่นในการสื่อถึงอำนาจของกษัตริย์สามี และพ่อแม่ที่มีต่อสตรีตามบรรทัดฐานของสังคมในสมัยก่อน อย่างไรก็ตาม สตรีในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนมีลักษณะทั้งสตรีที่เป็นไปตามที่สังคมคาดหวังและไม่ได้เป็นไปตามที่สังคมคาดหวัง รวมถึงมีสตรีที่นำเสนอตนเองต่อสังคมทั้งเหมือนและแตกต่างจากความเชื่อของคนในสังคม และสตรีที่เรียกร้องสิทธิของตนเอง จึงทำให้สตรีในเสภานี้มีจุดที่น่าสนใจในการวิเคราะห์การนำเสนอตัวตนในสังคมปีศาจไปโดยดังตัวอย่างที่ 1 สร้อยฟ้าต้องปฏิบัติตนภายใต้ความคิดความเชื่อของอัปสรสูมาลีผู้เป็นแม่ ซึ่งสั่งสอนสร้อยฟ้าให้เชื่อฟังสามีแล้วจะอยู่อย่างมีความสุข

ตัวอย่างที่ 1 สถานการณ์: อัปสรสูมาลี⁷ อบรมสั่งสอนสร้อยฟ้าผู้เป็นลูกก่อนที่จะออกเรือนกับพลาวยามในฐานะภรรยาที่สมเด็จพะพันวษาพระราชทานให้ โดยกล่าวกับสร้อยฟ้าว่า

⁷ ในการเรียกชื่อตัวละครสตรีทุกคนในงานวิจัยนี้จะไม่ใส่คำนำหน้าว่า “นาง” เช่น “นางอัปสรสูมาลี” จะเรียกว่า “อัปสรสูมาลี” เพื่อความสะดวกในการอ้างถึง

“ธรรมศาสตร์ที่มีผิว	ต้องเกรงยำจ่ากั้วผิวข่มเหง
เพราะถ้าผิวตัวนั้นยังคุ่มเกรง	ถึงคนอื่นครั้นใครมิเป็นไร
ถ้าผิวทั้งคนเดียวเปลี่ยนอนาถ	เหมือนสิ้นชาติสิ้นเชื้อที่เนื้อไข
หญิงที่ผิวทั้งขวางห่างเหไป	จะเข้าไหนเขากระหิ้มมักยืมเยาะ
ถึงจะหาลูกผิวแก้ตัวใหม่	ก็ยากนักจักได้ที่มันเหมาะ
ด้วยสิ้นในพรหมจารีที่จำเพาะ	เหมือนไส้กลวงด้วงเจาะรังเกี่ยวกัน
ด้วยเหตุนี้มีผิวอย่ามัวประมาท	ถ้าพลั้งพลาดเพียงชีวาจะอาสัญ
ต้องเอาใจสามีทุกวัน	ให้ผิวนั้นเมตตอย่าจืดจาง”

(กรมศิลปากร, 2510, น. 788-789)

ตัวอย่างที่ 1 อัสสรสุมาลีสอนลูกสาวก่อนแต่งงานว่าต้องเกรงกั้วสามี เนื่องจากสามีจะเป็นผู้ปกป้องและดูแลภรรยา หากปฏิบัติไม่ดีต่อสามีแล้วจะถูกทอดทิ้ง ชีวิตที่เหลือจะลำบากมาก การมีสามีใหม่เป็นสิ่งที่ไม่ดีสำหรับสตรีและผู้คนในสังคมมักรังเกียจ เพราะว่าพรหมจรรย์ (พรหมจารี) ที่เป็นเครื่องหมายแสดงคุณค่าของสตรีได้หมดไปแล้ว เป็นไปตามความคิดของคนไทยที่ไม่ยอมรับสตรีที่สามีทิ้งหรือหย่าร้าง เพราะถือว่าขาดคุณสมบัติของกุลสตรี (เสาวลักษณ์ อนันตศานต์, 2560, น. 269)

แม้ว่าเสภาขุนช้างขุนแผนถูกประพันธ์มาแล้วหลายร้อยปี แต่ความคิดและความเชื่อบางอย่างเกี่ยวกับสตรีมิได้เลือนหายไปจากสังคมไทย เนื่องจากในปัจจุบันเสภาเรื่องนี้ถูกผลิตซ้ำหลากหลายรูปแบบทั้งหนังสือ แบบเรียน นิทาน ภาพยนตร์ ละครโทรทัศน์ และการ์ตูน ผู้วิจัยสนใจวิเคราะห์เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนด้วยการใช้แนวคิดทางภาษาศาสตร์เชิงวิพากษ์ โดยพิจารณาการประกอบสร้างตัวบทด้วยกลวิธีทางภาษา ซึ่งเน้นแตกต่างจากการศึกษาด้านวรรณคดีหรือด้านมานุษยวิทยา และถึงแม้ว่ามีการศึกษาศรี เช่นเดียวกัน ผู้วิจัยสนใจแง่มุมทางภาษาว่ามีการประกอบสร้างทางสังคมอย่างไรเพื่อนำเสนอประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสตรีไทยสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้นโดยผ่านตัวละครที่ถ่ายทอดความเชื่อและทัศนคติอันมาจากปรีชาญาณของผู้ประพันธ์ผ่านตัวบทหรือภาษาตามแนวความคิดโครงสร้างตัวบทของ van Dijk (2008, p. 87) โดยมีวัตถุประสงค์ของงานวิจัย คือ วิเคราะห์กลวิธีทางภาษาในการนำเสนอสตรีในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนฉบับหอสมุดแห่งชาติ

ทบทวนวรรณกรรม

1. วาทกรรมและวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Discourse and Critical Discourse Analysis: CDA)

คำว่า “วาทกรรม” ตามความหมายเบื้องต้น คือ ภาษาพูด วิธีการพูด และรูปแบบการใช้ภาษาของมนุษย์ในการสื่อสาร และมีองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ภาษาของมนุษย์เพื่ออธิบายว่าใครเป็นผู้ใช้ภาษา ใช้อย่างไร ใช้ด้วยเหตุใด และใช้เมื่อใด ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของวาทกรรมที่รวมองค์ประกอบ

ต่าง ๆ ในสถานการณ์การสื่อสาร กล่าวคือ มนุษย์ใช้ภาษาเพื่อสื่อสารความคิดหรือแสดงความรู้สึกในสถานการณ์หนึ่งพร้อมกับมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับผู้อื่นด้วย เช่น การพูดคุยทั่วไป การพูดคุยทางโทรศัพท์ การพูดคุยในกิจธุระ การสัมภาษณ์ เป็นต้น กล่าวคือ ในสถานการณ์ต่าง ๆ มนุษย์แสดงออกทั้งการใช้ภาษา และการมีปฏิสัมพันธ์เพื่อให้การสื่อสารสมบูรณ์ (van Dijk, 1997, pp. 1-2)

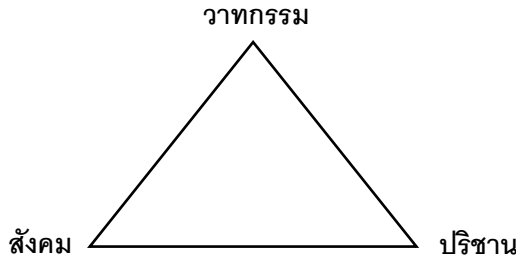
van Dijk (1997, p. 2) กล่าวถึงการกระทำและการมีปฏิสัมพันธ์ทางวาทกรรมโดยอธิบายด้วยกรอบแนวทางที่เชื่อมโยงกัน 3 ด้าน ได้แก่ 1) การใช้ภาษา (language use) ในการผลิตตัวบทและคำพูด 2) ปริชาน (cognition) หรือ การสื่อสารตามความเชื่อ (communication of beliefs) เช่น ความรู้ ความคิด และทัศนคติที่มนุษย์มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และ 3) ปฏิสัมพันธ์ในสถานการณ์ทางสังคม (interaction in social situation) คือ การกระทำของสมาชิกที่มีผลมาจากปริชาน ซึ่งการศึกษาวาทกรรมจำเป็นต้องบูรณาการแนวทาง 3 ด้านนี้เพื่อเป็นประโยชน์ในการอธิบายว่าการใช้ภาษามีอิทธิพลต่อปริชานและการมีปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์อย่างไร ในทางกลับกัน การมีปฏิสัมพันธ์มีผลต่อลักษณะวิธีที่มนุษย์พูดหรือใช้ภาษาในสังคมอย่างไร หรือปริชานมีผลต่อรูปแบบภาษาอย่างไร ซึ่งระบบปริชานของมนุษย์จะทำหน้าที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างการใช้ภาษาและการมีปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ต่าง ๆ ทางสังคม

“วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis: CDA)” คือ แนวคิดที่ใช้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างภาษา อำนาจ อุดมการณ์ภายใต้บริบททางสังคม วัฒนธรรม และการเมือง van Dijk (2008, p. 15) ขยายความว่าสถานการณ์แวดล้อมของสังคมมีอิทธิพลต่อลักษณะและรูปแบบภาษาที่มนุษย์ใช้สื่อสาร ดังนั้น ผู้ศึกษาต้องวิเคราะห์ทั้งโครงสร้าง รูปแบบภาษา และตีความตัวบทเพื่อทำให้เกิดการเรียนรู้และเข้าใจประเด็นต่าง ๆ ที่เป็นปัญหาในสังคม เช่น ระบบชนชั้นทางสังคม ความแตกต่างทางอุดมการณ์ ความเหลื่อมล้ำทางเพศ การเหยียดเชื้อชาติ เป็นต้น อีกทั้งทำให้เข้าใจถึงอิทธิพลของภาษาที่มีอำนาจครอบงำความคิดและสามารถถูกผลิตซ้ำได้ ตลอดจนนำไปสู่การต่อต้านอำนาจมืดและความไม่เท่าเทียมของคนบางกลุ่มในสังคมซึ่งส่วนใหญ่มักเกี่ยวพันกับการเมือง เป็นไปตามคำกล่าวของ van Dijk (2008, p. 85) ว่าระเบียบวิธีทางวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ช่วยให้เข้าใจ ดีแฉ และต่อต้านความไม่เสมอภาคทางสังคมในท้ายที่สุดซึ่งเป็นประโยชน์ต่อสมาชิกในสังคม

2. แนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ของ van Dijk

แนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ของ van Dijk (2008, p. 85) มีระเบียบกฎเกณฑ์โดยมุ่งเน้นโครงสร้างภาษาและวาทกรรม และมีจุดมุ่งหมายเพื่อนำเสนอ “รูปแบบ (mode)” และ “มุมมอง (perspective)” เชิงทฤษฎีเพื่อประยุกต์ในการวิเคราะห์มิติทางสังคมที่หลากหลาย เช่น การวิเคราะห์การสนทนา การเล่าเรื่อง วาทศาสตร์ สำนวนโวหาร ภาษาศาสตร์สังคม ชาติพันธุ์วิทยา หรือการวิเคราะห์สื่อ เป็นต้น

van Dijk (2008, p. 87) เน้นแนวคิดพื้นฐานและกำหนดกรอบทางทฤษฎีเชิงวิพากษ์ที่เกี่ยวข้องกับวาทกรรม (discourse) ปริชาณ (cognition) และสังคม (society) ตามสามเหลี่ยมโครงสร้างแสดงความสัมพันธ์ ดังนี้

ภาพที่ 1 สามเหลี่ยมโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวาทกรรม ปริชาณ และสังคม

ตามแนวคิดของ van Dijk (2008, p. 87)

van Dijk แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ผ่านสามเหลี่ยมโครงสร้างว่าวาทกรรมและสังคมมีความสัมพันธ์กัน โดยมีปริชาณ (ปริชาณทางสังคม) ซึ่งเป็นระบบภาพตัวแทนทางความคิดและการกระทำของสมาชิกในสังคมเป็นสื่อกลางในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ กล่าวคือ ตัวบทที่ปรากฏวาทกรรมมีผลต่อปริชาณของสมาชิกในสังคมอันนำไปสู่วิธีการที่สมาชิกของกลุ่มเลือกปฏิบัติในสถานการณ์ทางสังคมอันสัมพันธ์กับอำนาจและอุดมการณ์ ในทางกลับกัน โครงสร้างและปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมถูกรับรู้ด้วยระบบปริชาณของสมาชิก และนำเสนอออกมาในลักษณะของตัวบทและคำพูดเช่นกัน ดังนั้นวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ของ van Dijk (2008) จึงเป็นระเบียบวิธีปริชาณทางสังคม (sociocognitive approach) ที่นำเสนอให้เห็นว่าโครงสร้างทางสังคม (textual structure) หรือโครงสร้างตัวบท คือ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการผลิตตัวบท โดยใช้ระบบปริชาณหรือการรับรู้ทางสังคมเป็นสื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์ van Dijk (2008, p. 227) นำเสนอการวิเคราะห์โครงสร้างตัวบทโดยมีกลวิธีที่ใช้วิเคราะห์ภาษาระดับต่าง ๆ เพื่อแสดงให้เห็นวาทกรรมในบริบททางสังคมอันมีผลต่อการครอบงำความคิดของสมาชิกในสังคม คือ การแบ่งแยกพวกเรา/พวกเขา (us/them polarization) โดยการนำเสนอตนเองในเชิงบวก (positive self-presentation) และการนำเสนอผู้อื่นในเชิงลบ (negative other-presentation) ดังนี้

1) ภาพรวมของกลวิธีที่ใช้ในการปฏิสัมพันธ์ (overall interaction strategies) คือ การนำเสนอตนเองในเชิงบวก (positive self-presentation) และ การนำเสนอผู้อื่นเชิงลบ (negative other-presentation)

2) วัจนกรรมที่สื่อเจตนาในระดับมหัพภาค (macro speech act) เพื่อนำเสนอด้านดีของเราและนำเสนอด้านไม่ดีของพวกเขา เช่น วัจนกรรมแก้ต่าง วัจนกรรมกล่าวหา

3) โครงสร้างทางความหมายระดับมหัพภาค (semantic macrostructures) คือ การพิจารณาประเด็นเชิงบวก/เชิงลบเกี่ยวกับพวกเรา/พวกเขา

4) วัจนกรรมที่สื่อเจตนาในระดับจุลภาค (local speech acts) เพื่อใช้ในการเสริมและสนับสนุนวัจนกรรมหลัก

5) ความหมายของถ้อยคำ (local meanings) เพื่อสื่อการกระทำเชิงบวก/เชิงลบของพวกเรา/พวกเขา โดยมีประเด็นการพิจารณา เช่น รายละเอียดมาก/น้อย การกล่าวทั่วไป/เจาะจง กำกวม/ชัดเจน ตรงประเด็น/เป็นนัย เป็นต้น

6) ศัพท์ (lexicon) คือ การเลือกใช้ศัพท์เชิงบวกสำหรับพวกเราและศัพท์เชิงลบสำหรับพวกเขา

7) โครงสร้างประโยค (local syntax) คือ การเลือกรูปแบบประโยค เช่น ประโยคประธานหรือประโยคกรรมที่เน้นลักษณะเชิงบวก/ลบของพวกเรา/พวกเขา

8) การใช้วาทศิลป์ (rhetorical figures) โดยการใช้กลวิธี เช่น การกล่าวเกินจริง การใช้คำเรี้นหุ การใช้ถ้อยคำอุปลักษณ์ และการใช้ถ้อยคำเชิงนามนัย เป็นต้น

9) การใช้เสียงและภาพ (sounds and visuals) คือ การเน้นความหมายเชิงบวก/ลบโดยพิจารณาที่ระดับเสียงจากการฟัง หรือขนาดและตำแหน่งตัวอักษรจากการมองเห็น

กลวิธีต่าง ๆ เหล่านี้ใช้ในการแบ่งแยกความเป็นพวกเราและพวกเขาอย่างชัดเจน ซึ่งปรากฏในวาทกรรมเกี่ยวกับอุดมการณ์เป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากผู้กุมอำนาจใช้อำนาจที่ตนมีครอบงำสังคมเพื่อให้สมาชิกคนอื่นมีอุดมการณ์เช่นเดียวกับตน จนนำไปสู่วิถีปฏิบัติของสมาชิกให้เป็นไปตามกรอบที่สังคมต้องการ

วิธีดำเนินการวิจัย

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลภาษาที่ปรากฏในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ จำนวนทั้งสิ้น 43 ตอน ตีพิมพ์ครั้งที่ 11 พ.ศ. 2510 จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร ผู้วิจัยเลือกตัวบทเสภาฉบับนี้เพราะเนื้อหาสมบูรณ์และมีการเผยแพร่ข้อมูลบนเว็บไซต์ของห้องสมุดดิจิทัลวัชรญาณ (<https://vajirayana.org>) ทำให้ผู้อ่านในปัจจุบันสามารถเข้าถึงได้ และบางตอนปรากฏในแบบเรียนภาษาไทย คือ ตอนกำเนิดพลายงาม ในแบบเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และ ตอนขุนช้างถวายฎีกา ในแบบเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 นักเรียนจึงมีโอกาสได้ศึกษาตัวละครสตรีที่ปรากฏในเสภา

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลโดยคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงจากตัวบทเสภาที่ปรากฏถ้อยคำและการกระทำที่เกี่ยวข้องกับสตรีหลัก ๆ โดยเฉพาะ ซึ่งมีทั้งตัวละครสตรีและตัวละครผู้ชายที่มีคำพูดและการกระทำต่อสตรีโดยตรง

ตัวละครสตรีมีจำนวน 18 คน คือ

- 1) วันทอง (พิมพ์ฉวี) ภรรยาคนที่ 1 ของขุนแผน
- 2) สายทอง ภรรยาคนที่ 2 ของขุนแผน
- 3) ลาวทอง ภรรยาคนที่ 3 ของขุนแผน
- 4) บัวคลี่ ภรรยาคนที่ 4 ของขุนแผน
- 5) แก้วกิริยา ภรรยาคนที่ 5 ของขุนแผน
- 6) ศรีมาลา ภรรยาคนที่ 1 ของพลายงาม
- 7) สร้อยฟ้า ภรรยาคนที่ 2 ของพลายงาม
- 8) สร้อยทอง พระสนมของสมเด็จพระพันวษา
- 9) ทองประศรี (เป็นหญิงม่าย) แม่ของขุนแผน
- 10) ศรีประจัน (เป็นหญิงม่าย) แม่ของวันทอง
- 11) เทพทอง (เป็นหญิงม่าย) แม่ของขุนช้าง
- 12) เกสร ภรรยาของพระเจ้าล้านช้าง แม่ของสร้อยทอง
- 13) อังสรสูมาลี ภรรยาของพระเจ้าเชียงใหม่ แม่ของสร้อยฟ้า
- 14) บุษบา ภรรยาของพระพิจิตร์ แม่ของศรีมาลา
- 15) สี่จันทร์ ภรรยาของหมื่นหาญ แม่ของบัวคลี่
- 16) ศรีเงินยวง ภรรยาของแสนคำแมน แม่ของลาวทอง
- 17) วัน พี่เลี้ยงของลาวทอง
- 18) เวียง พี่เลี้ยงของลาวทอง

ตัวละครผู้ชายมีจำนวน 11 คน คือ

- 1) สมเด็จพระพันวษา พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา
- 2) ขุนแผน (พลายแก้ว) สามีคนที่ 1 ของวันทอง
- 3) ขุนช้าง สามีคนที่ 2 ของวันทอง
- 4) พลายงาม ลูกชายของขุนแผนและวันทอง
- 5) ขุนไกรพลพ่าย สามีของทองประศรี พ่อของขุนแผน
- 6) พระเจ้าล้านช้าง สามีของเกสร พ่อของสร้อยทอง
- 7) พระเจ้าเชียงใหม่ สามีของอังสรสูมาลี พ่อของสร้อยฟ้า
- 8) พระพิจิตร์ สามีของบุษบา พ่อของศรีมาลา
- 9) พระยาสุโขทัย พ่อของแก้วกิริยา
- 10) แสนคำแมน สามีของศรีเงินยวง พ่อของลาวทอง
- 11) หมื่นหาญ สามีของสี่จันทร์ พ่อของบัวคลี่

2. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาในการนำเสนอสตรีในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน โดยใช้แนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ของ van Dijk (2008) โดยเน้นที่โครงสร้างตัวบท จำนวน 9 ข้อ และปรับเป็น 6 ข้อ เพื่อลดความซ้ำซ้อนของกลวิธีที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน คือ วัจนกรรมที่สื่อเจตนาในระดับมหัพภาค และวัจนกรรมที่สื่อเจตนาในระดับจุลภาครวมเป็นการใช้วัจนกรรม ส่วนโครงสร้างทางความหมายระดับมหัพภาคและความหมายของถ้อยคำรวมกับการใช้วาทศิลป์และอวัจนภาษา ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

- 1) ชุดคำศัพท์ คือ การใช้ชุดคำและวลีเพื่อสื่อความหมายเชิงบวกหรือเชิงลบ ได้แก่ ชุดคำเรียกและชุดกริยาวลี
- 2) โครงสร้างประโยค โดยพิจารณาจากการใช้รูปแบบประโยค ได้แก่ ประโยคกรรตุวาจก ประโยคกรรมวาจก ประโยคเงื่อนไข และประโยคแสดงเหตุผล
- 3) วัจนกรรม เพื่อสื่อเจตนาโดยวิเคราะห์ตามประเภทของวัจนกรรมตามที่ Searle (1969) กำหนด ได้แก่ วัจนกรรมบอกกล่าว วัจนกรรมชี้แนะ วัจนกรรมผูกมัด วัจนกรรมแสดงความรู้สึก และวัจนกรรมประกาศ
- 4) วาทศิลป์ โดยพิจารณาจากถ้อยคำที่ปรากฏสำนวนโวหาร
- 5) อวัจนภาษา โดยพิจารณาจากการสื่อสารด้วยเสียงและภาพ ได้แก่ การใช้ปรลักษ์ณ์ภาษา และการนำเสนอภาพสตรี
- 6) การนำเสนอฝ่ายเรา - เขา คือ การนำเสนอตนเอง (ผู้ชาย) ในเชิงบวกและการนำเสนอผู้อื่น (สตรี) เชิงลบ

ผู้วิจัยวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาข้างต้นจากถ้อยคำและการกระทำของตัวละครที่ปรากฏในตัวบทเสภาว่าสื่อความหมายและเจตนาอย่างไรในสถานการณ์ที่เกิดขึ้นตามเนื้อเรื่อง เพื่อนำเสนอสตรีในบริบททางสังคมไทยสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาในการนำเสนอสตรีตามแนวคิดของ van Dijk (2008, p. 227) พบ 1) ชุดคำศัพท์ 2) โครงสร้างประโยค 3) วัจนกรรม 4) วาทศิลป์ 5) อวัจนภาษา และ 6) การนำเสนอฝ่ายเรา-เขา โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. **ชุดคำศัพท์ (lexicon)** คือ ชุดคำหรือวลีเพื่อสื่อถึงสตรีและสื่อการกระทำที่เกี่ยวข้องกับสตรี การทำความเข้าใจและวิเคราะห์ตัวบทที่สัมพันธ์กับบริบททางสังคม van Dijk (2008, p.172) กล่าวว่า การเลือกใช้ชุดคำศัพท์แสดงให้เห็นถึงตัวตนของผู้ใช้ภาษา (ตัวละคร) ความสัมพันธ์ในฐานะสมาชิกของสังคม และสะท้อนให้เห็นความคิด ความเชื่อ ทศนคติ และอุดมการณ์ จากผลการวิเคราะห์พบชุดคำศัพท์ที่กล่าวถึงสตรีในเสภาขุนช้างขุนแผน 2 ประเภท ได้แก่ 1) ชุดคำเรียก และ 2) ชุดกริยาวลี ดังนี้

1.1 **ชุดคำเรียก** คือ คำหรือวลีเพื่อเรียกหรืออ้างถึงสตรีอันแสดงให้เห็นถึงทัศนคติที่ผู้พูดมีต่อสตรีในด้านต่าง ๆ จนนำไปสู่การสร้างความสำเร็จของสังคมที่มีต่อสตรี ผลการวิเคราะห์ข้อมูลพบชุดคำเรียกเชิงบวกและเชิงลบตามตารางและตัวอย่าง ดังนี้

ตารางที่ 1 ภาพรวมของชุดคำเรียกที่ปรากฏในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

ชุดคำเรียก	ตัวอย่างคำเรียก
คำเรียกสตรีเชิงบวก	สตรีในฐานะแม่ “มารดา” “ท่านมารดา” “คุณแม่”
	สตรีในฐานะภรรยาหลวง “ท่าน”
	สตรีในฐานะคนรัก “ยอดสร้อย” “โฉมเยาวยอดเสนาหา”
คำเรียกสตรีเชิงลบ	สตรีในฐานะภรรยาหลวง ที่มีผู้ชายคนอื่น “หญิงคนกลาง” “หญิงสามร้อยกลมารยา”
	สตรีในฐานะภรรยาหน้า ทักทาย “อีกาลิ” “อีอัปรีย์” “อีท้ายเมือง” “หญิงชั่ว”
	สตรีในฐานะภรรยาหน้า ทักทาย “หญิงกาลกิณี” “อีแพศยา”
	สตรีในฐานะภรรยาหน้า ทักทาย “ที่นั่งรอง” “สำรอง”
	“อีลาว” “อีลาวชาวป่า” “อีห่าลาว” “ลาวจัญไร”
	“อีลาวโตน” “อีลาวชาวดอน” “อีกินกึ่งกำกบ”
	“อีลั่นลังกา” “อีลาวดอน”
สตรีในฐานะแม่ที่เห็นแก่ ทรัพย์สิน “แม่ยายโหด” “เจ้าแสนร้าย” “คนพาล”	

ตัวอย่างที่ 2 สถานการณ์: ขุนแผน (พลายแก้ว) ต้องการมีความสัมพันธ์กับวันทอง (พิมพิลาไลย) แต่วันทองต้องการให้ขุนแผนไปสู่ขอนางให้ถูกต้องตามประเพณีก่อน นางถึงจะยินยอมพร้อมใจ มิใช่มาลักลอบเป็นชู้เพราะชาวบ้านจะติฉินนินทา

“ไปสู่ขอต่อท่านผู้มารดา

น้องจะยอมพร้อมใจไม่ระคาย

ถึงคุณแม่จะมอบให้ครอบครอง

จะชื่นใจเอาแต่ใจของมารดา

ถ้าเจ้าแก้วขอแล้วคุณแม่ให้

ทำชู้สู่นานเข้ากลัว

ถ้าเมตตามใจเจ้ามุ่งหมาย

แม้ว่าชายอื่นเอื้อมมาเจรจา

ไม่ชอบใจน้องจะขอว่า

ก็จงฆ่าฟันเถิดไม่ขอตัว

น้องดีใจได้พ่อมาเป็นผัว

ความชู้เขาติฉินไม่ยินดี”

(กรมศิลปากร, 2510, น. 95)

ตัวอย่างที่ 2 วันทองใช้คำเรียกศรีประจันผู้เป็นแม่ว่า “ท่านผู้มารดา” และ “คุณแม่” เพื่อแสดงให้เห็นถึงความ เป็นแม่ของตนและแม่ของสามีผู้ได้รับการเคารพจากลูกและลูกสะใภ้ การใช้คำเรียกด้วยสรรพนาม “ท่าน” และ “คุณ” มีความสำคัญต่อการบ่งชี้สถานภาพของบุคคลที่มีความสัมพันธ์กันในเรื่องการให้ความเคารพและการให้เกียรติ โดยเฉพาะในสังคมไทยที่มีวัฒนธรรมระบบอาวุโส (จันทิมา อังคพณิชกิจ, 2562, น. 188) อีกทั้งการใช้คำว่า “มารดา” “ท่านผู้มารดา” เป็นการใช่วัจฉนลีลาทางการ (formal style) เป็นรูปแบบของภาษาที่ใช้กับบุคคลที่มีฐานะสูงกว่าในสถานการณ์สำคัญ หรือใช้พูดถึงสิ่งที่ตั้งใจทำอย่างจริงจัง (Joos, 1967, p. 38) เพื่อเน้นย้ำว่าพลายแก้วต้องสว้ขอวันทองอย่างถูกต้อง และการกระทำต่าง ๆ ของวันทองต้องได้รับการยินยอมจากแม่ของนางก่อน นางจึงจะยินดีที่จะเป็นภรรยาของพลายแก้ว

ตัวอย่างที่ 3 สถานการณ์: หมื่นหาญขอคำปรึกษาจากสี่จันทร์ผู้เป็นภรรยาเรื่องการยกบัวคลี่ลูกสาวให้กับขุนแผนที่ช่วยชีวิตหมื่นหาญไว้จากการถูกวัวป่าขวิด

“ถ้าคนอื่นไกลมิใช่แก้ว	เห็นแววชีวิตจะฉิบหาย
คุณเขายู่กับเราก็มามากมาย	แน่ท่านยายข้าจะว่าอย่าน้อยใจ
จำต้องเกื้อหนุนแทนคุณเขา	ออบัวคลี่ลูกเราจะยกให้
เห็นสมผัวสมเมียอย่าเสียใจ	ยายจะเห็นเป็นอย่างไรให้ว่ามา
ฝ่ายท่านยายสี่จันทร์ครั้งได้ฟัง	ก็สมดังมุ่งมาดปรารถนา
ด้วยเกรงกลัวพลายงามดั่งแก้วตา	ครั้งนั้นผู้ปรึกษาก็ดีใจ”

(กรมศิลปากร, 2510, น. 339-340)

ตัวอย่างที่ 3 หมื่นหาญใช้คำเรียกสี่จันทร์ผู้เป็นภรรยาว่า “ท่าน” แสดงให้เห็นถึงการให้เกียรติสตรีในฐานะภรรยา อีกทั้งเมื่อพิจารณาจากคำว่า “ปรึกษา” สื่อให้เห็นว่าสามีไม่ได้ใช้อำนาจเด็ดขาดเพื่อตัดสินใจเพียงคนเดียว แต่สตรีที่เป็นภรรยามีอำนาจช่วยตัดสินใจในเรื่องสำคัญได้ เป็นการนำเสนอถึงการให้เกียรติและความสำคัญต่อสตรีในสังคม สอดคล้องกับข้อคิดเห็นของ คึกฤทธิ์ ปราโมช (2515, น. 132-133) ที่กล่าวถึงสตรีไทยในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้นว่าผู้ชายให้เกียรติและยกย่องสตรีอย่างมาก อีกทั้งยังให้สิทธิจัดการเรื่องในครอบครัวทั้งหมด เพียงแต่สังคมไทยในอดีตมีการแบ่งหน้าที่อย่างชัดเจนของสามีที่ต้องทำงานนอกบ้านเพื่อหารายได้มาเลี้ยงดูครอบครัว ส่วนภรรยามีหน้าที่รับผิดชอบเรื่องภายในบ้าน จึงทำให้ผู้ชายถูกมองว่าเป็นผู้มีอำนาจมากที่สุด รวมทั้งแบบตายตัว (stereotype) ของความเป็นผู้ชายที่ต้องเข้มแข็งและกล้าหาญยิ่งเน้นย้ำคุณลักษณะของผู้ชายที่ต้องทำหน้าที่พ่อและสามีในฐานะผู้นำครอบครัว (นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ, 2560)

ตัวอย่างที่ 4 สถานการณ์: วันทองเป็นพยานให้ปากคำหลังจากขุนแผนมีคดีความเรื่องลักพาตัววันทอง โดยนางให้การตามข้อเท็จจริง แต่พระหมื่นศรีกลับให้ตุลาการจดคำพูดของวันทองไว้แต่ห้ามรับฟังคำพูดของนาง กล่าวคือ ไม่ใช้ในการพิจารณาเพียงแต่รับฟังเท่านั้น

“จึงจดจำถ้อยคำนางวันทอง	แต่ต้องคำห้ามไม่ฟังได้
ว่าหญิงคนกลางกระด้างใจ	เพราะตกไปที่ผิดไม่คิดกลัว
รักซู้ก็เข้าไปข้างซู้	อยู่กับผัวก็เข้าไปข้างผัว
จึงมิให้ฟังเอาด้วยเมามัว	ให้ผูกหยิกเล็บตัวไว้ฉับพลัน”

(กรมศิลปากร, 2510, น. 490)

ตัวอย่างที่ 4 พระหมื่นศรีใช้คำเรียกวันทองว่า “หญิงคนกลาง” เพื่อสื่อถึงวันทองที่มีสามีสองคนว่านางไม่น่าเชื่อถือ มีจิตใจกระด้างและทำผิดโดยไม่กลัว อยู่ฝ่ายใดก็เข้าข้างฝ่ายนั้น ตามถ้อยคำ “รักซู้ก็ไปเข้าข้างซู้ อยู่กับผัวก็เข้าไปข้างผัว” ทำให้คำพูดของนางไร้ค่าและไม่มีประโยชน์ในการเป็นพยาน แม้ว่านางจะพูดความจริง ถ้อยคำของพระหมื่นศรีมาจากบรรทัดฐานของสังคมที่เชื่อและตัดสินไปแล้วว่าสตรีที่มีหลายสามีเป็นคนไม่น่าเชื่อถือ โดยไม่พิจารณาจากเหตุผลและสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับวันทอง

ตัวอย่างที่ 5 สถานการณ์: สมเด็จพระพันวษาปรึกษาวันทองอย่างรุนแรง เพราะนางไม่ตัดสินใจให้เด็ดขาดว่าจะเลือกขุนแผนหรือขุนช้าง

“มิ่งนี่ถ้อยยิ่งกว่าถ้อยอี่ทำยเมือง	จะเอาเรื่องไม่ได้สักสิ่งสรรพ
ละโมบมากตมหาตาเป็นมัน	สักร้อยพันให้มิ่งไม่ถึงใจ
ว่าหญิงชั่วผัวยังคราวละคนเดียว	หาตามตอมกันเกรียวเหมือนมิ่งไม่
หนักแผ่นดินกูจะอยู่ไย	อ้ายไว้มิ่งอย่านับว่ามารดา
กูเลี้ยงมิ่งถึงให้เป็นหัวหมื่น	คนอื่นรู้ว่าแม่ก็ขายหน้า
อ้ายขุนช้างขุนแผนทั้งสองรา	กูจะหาเมียให้อ้ายอาลัย
หญิงกาลกนิอีแพศยา	มันไม่น่าเขยชิดพิสมัย
ที่รูปรวยสวยสมมีถมไป	มิ่งตั้งใจเสียเถิดอีคนนี่”

(กรมศิลปากร, 2510, น. 866)

ตัวอย่างที่ 5 สมเด็จพระพันวษาใช้คำเรียก “หญิงชั่ว” “หญิงกาลกนิ” หมายถึง ไม่เป็นมงคล เป็นเสนียดจัญไร (นวรรธน พันธุมธธา, 2563, น. 1,002) อีกทั้งใช้คำเรียก “อี่ทำยเมือง” หมายถึง หญิงโสเภณี และ “อีแพศยา^๑” หมายถึง หญิงหาเงินในทางประเวณี หญิงถ้อยและลำส่อน (ราชบัณฑิตยสถาน,

^๑ คำว่า “หญิงแพศยา” ตามกฎหมายพระไอยการลักษณะผัวเมีย มาตรา 7 ในกฎหมายตราสามดวง หมายถึง หญิงที่ทำชู้นอกใจสามี และนำชายชู้มาร่วมประเวณีในวันเดียว 2 คนขึ้นไป ซึ่งโทษที่ได้รับ คือ ใช้ปูนเขียนหน้าให้เป็นตาราง ร้อยดอกชบาใส่ศีรษะหรือคอ แล้วนำขึ้นหาหยั่งประจาน (แลงการ์ด, 2505, น. 210)

2556, น. 851) เรียกวันทอง เพื่อสื่อความหมายว่าวันทองเป็นสตรีไม่ดีย่างยิ่งในทัศนคติของสมเด็จพระพันวษาที่สตรีต้องมีสามีเพียงคนเดียวเท่านั้น และจากถ้อยคำว่า “ชายหน้า” ของสมเด็จพระพันวษาต่อกัยว่าสตรีอย่างวันทองไม่ควรได้รับการยอมรับจากสังคม

ตามตัวอย่างข้างต้นแสดงว่ากลวิธีการใช้ชู้คำเรียกสามารถนำเสนอสตรีเชิงบวกและเชิงลบตามความเชื่อและทัศนคติของผู้พูดได้ โดยคำเรียกเชิงบวกสื่อสตรีที่ได้รับการยกย่อง คือ คำเรียกสตรีที่ปฏิบัติตนเป็นไปตามกรอบที่สังคมกำหนดไว้ ในขณะที่คำเรียกเชิงลบ คือ สตรีที่มีได้ปฏิบัติตนตามบรรทัดฐานของสังคม โดยเฉพาะสตรีที่มีสามีหลายคนและสตรีที่เป็นภรรยาบ่อย นำไปสู่การลดทอนคุณค่าและมองว่าสตรีกลุ่มนี้น่ารังเกียจและสังคมไม่ยอมรับ อย่างไรก็ตาม แม้ในปัจจุบัน พ.ศ.2568 สตรีที่มีสามีหลายคน หรือสตรีที่แต่งงานหลายครั้งยังถูกสังคมตัดสินในทางที่ไม่ดีเช่นเดียวกัน โดยอาจไม่ได้สนใจในเหตุผลที่เกิดขึ้น และสตรีที่เป็นภรรยาบ่อยไม่ได้รับการยอมรับในสังคมเช่นเดียวกัน

1.2 ชู้ดกริยาวลี คือ คำหรือวลีที่ใช้นำเสนอเนื้อความอันแสดงการกระทำที่สัมพันธ์กับสถานการณ์ (นววรรณ พันธุเมธา, 2565, น. 8) กริยาวลีนำเสนอสตรีในฐานะผู้ถูกกระทำอันบ่งบอกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลพบชู้ดกริยาวลีเชิงบวกและเชิงลบตามตารางและตัวอย่าง ดังนี้

ตารางที่ 2 ภาพรวมของชู้ดกริยาวลีที่ปรากฏในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

ชู้ดกริยาวลี	ตัวอย่างกริยาวลี
ชู้ดกริยาวลีเชิงบวก	สื่อการเคารพ ยกย่อง
	“ก้มกราบ” “กราบไหว้” “ชมเชย”
ชู้ดกริยาวลีเชิงลบ	สื่อความรุนแรง
	“มัดมือเยื่อโยงขึ้นหลังคา” “เอาไม้มาตีกลมระดมไป” “ฉุดลาก” “ตีซ้ำ” “ขึ้นใจ” “ผลักหกคะเมน” “ถีบ” “ตี” “ฆ่า”
	สื่อการคุกคาม
	“เห็นนม” “ประโลมลวง” “กอด” “ประคองขึ้นบนตัก” “ขยำ”
	ทางเพศต่อสตรี
	“ถูกลม” “จูบ” “ลักจูบลูบไล่” “ตองเต้า” “ฉุด” “ข่มเหง” “ปล้ำ”
	สื่อสตรีเป็น
	“ริบ” “เก็บ” “ถวายเป็น” “ยกให้” “พระราชทาน” “ขาย” “ฝาก”
	สิ่งของ
	“ยักย้ายถ่ายเท” “ซื้อขาย”

ตัวอย่างที่ 6 สถานการณ์: ก่อนขุนแผนและพลายงามจะไปทำสงครามกับข้าศึก ได้มาบอกลาของประศรีผู้เป็นแม่และย่า

“ขุนแผนพลายงามความยินดี
ขุนแผนกลับมาสั่งข้าไท

รับพรของประศรีแล้วกราบไหว้
แล้วเข้าไปในห้องทั้งสองนาง”

(กรมศิลปากร, 2510, น. 490)

ตัวอย่างที่ 6 ปรากฏการกระทำของขุนแผนและพลายงามคือ “กราบไหว้” เพื่อสื่อการแสดง ความเคารพของประศรีผู้เป็นแม่และย่า เป็นการกระทำที่เน้นย้ำสถานะของสตรีผู้เป็นแม่และย่าที่ได้รับความเคารพจากลูกหลาน ซึ่งเป็นการสื่อผ่านจากบุคคลภายนอกทั้งหมด และสะท้อนอำนาจของแม่และย่าที่มีเหนือลูกหลาน ทั้งนี้ การแสดงความเคารพต่อผู้ใหญ่เป็นการแสดงออกทางวัฒนธรรมไทยรูปแบบหนึ่งที่สืบทอดมาอย่างช้านาน แสดงถึงการมีสัมมาคารวะ ความอ่อนน้อมถ่อมตน และการให้เกียรติผู้ใหญ่

ตัวอย่างที่ 7 สถานการณ์: ขุนแผนถามขุนช้างว่าคิดอย่างไรจึงเป็นชู้กับวันทองทั้งที่นางเป็นเมียของขุนแผนก่อนแล้ว และยังมีได้หย่าร้างหรือซื้อชายให้แก่ขุนช้าง อีกทั้งยังออกอุบายว่าขุนแผนตายในระหว่างทำศึกเพื่อหวังให้วันทองเป็นเมียของตน

“เฮ้ยขุนช้างมิตรคิดอย่างไร
เรายังไปทัพไม่กลับมา
จึงรื้อหอปลูกใหม่ใส่สวมเอา
เอากระดูกห่อผ้ามาถึงบ้าน
สมสู่ทำชู้แต่โดยใจ

นางพิมพิลาไฉนนี่เมียเรา
หรือร้างหย่าซื้อชายให้แก่เจ้า
แล้วพูดจาวว่าเรานี้บรรลัษ
ขุดต้นโพธิ์พิษฐานให้เป็นชู้
คิดอ่านเป็นอย่างไรให้วามา”

(กรมศิลปากร, 2510, น. 311)

ตัวอย่างที่ 7 ขุนแผนใช้คำว่า “ซื้อชาย” เพื่อบอกว่าขุนช้างกระทำผิดที่นำวันทองมาเป็นภรรยาของตนโดยที่ไม่ได้หย่าร้างหรือผ่านการซื้อชายอย่างถูกต้อง แสดงให้เห็นว่าสามีมีอำนาจในการขายภรรยา และชายผู้ซื้อจะมีอำนาจเด็ดขาดในสตรีผู้นั้นหลังจากมีการตกลงซื้อชายกันแล้ว จึงสื่อให้เห็นชัดเจนว่าสตรีเป็นสิ่งของที่สามารถถูกซื้อชายได้ ดังนั้น วันทองผู้เป็นภรรยาต้องผ่านการซื้อชายอย่างถูกต้องก่อนจึงสามารถกินอยู่กับขุนช้างได้

ชุดกริยาวลีเป็นกลวิธีที่ใช้นำเสนอสตรีผู้ถูกกระทำทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ ซึ่งผู้วิจัยพบการใช้ชุดกริยาเชิงลบจำนวนมากเมื่อเปรียบเทียบกับชุดกริยาเชิงบวกเพื่อสื่อสตรีต้องอยู่ใต้อำนาจของระบอบปิตาธิปไตย (patriarchy) ที่ผู้ชายมีอำนาจสามารถกระทำใด ๆ ต่อสตรีได้ทั้งการใช้ความรุนแรง คุกคามทางเพศ และซื้อชายสตรีผู้เป็นภรรยาและลูกเจ๊กเช่นสิ่งของ โดยเฉพาะเมื่อกฎหมายเอื้อประโยชน์ให้ผู้ชาย

ยิ่งตอกย้ำว่าสตรีต้องอยู่ใต้อำนาจของพ่อแม่ สามี และของรัฐ หากสามีเป็นข้าราชการ ซึ่งเป็นไปตามกฎหมายและบรรทัดฐานของสังคมในสมัยก่อน

2. **โครงสร้างประโยค** คือ รูปแบบโครงสร้างประโยคซึ่งผู้มีส่วนร่วมในประโยคมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกัน ทำให้ผู้รับสารเกิดความคิดและความเชื่อเกี่ยวกับสตรีในประเด็นต่าง ๆ จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบโครงสร้างประโยค 4 ประเภท ดังนี้

ตารางที่ 3 ภาพรวมของโครงสร้างประโยคที่ปรากฏในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

โครงสร้างประโยค	ตัวอย่างโครงสร้างประโยค
ประโยคกรรตุวาจก	“ท่านพาลาวทองมายกให้”
ประโยคกรรมวาจก	“ก็จะถูกดิฉินยिनร้าย” “จะถูกทั้งตีดำประดาตาย”
ประโยคเงื่อนไข	“ถ้ามีฟังคำแม่ทำแซเซือน มึงไปเสียจากเรือนอย่าได้อยู่” “ถ้าขึ้นชดอวรณ์เขาตรมเกรียม โหดเหี้ยมไม่ตรีหาดีไม่”
ประโยคเหตุผล	“มันเกิดเหตุทั้งนี้ก็เพราะหญิง จึงหนีหวงชวงซึ่งยุ่งยั้งอยู่” “ทั้งไพร่ฟ้าประชาชนจะพ้นภัย เพราะว่าได้พึ่งองค์พระลูกรัก” “เพราะมึงมีผิวสองกุดต้องแค้น”

2.1 **โครงสร้างประโยคกรรตุวาจก (active form)** คือ ประโยคที่มีโครงสร้างของการลำดับคำที่มีผู้กระทำกริยา (agent) อยู่ต้นประโยค โดยผู้กระทำมีความสำคัญหรือเด่นกว่าหน่วยอื่น (อัญชลิ วงศ์วัฒนา, 2565, น. 272) โครงสร้างประโยคกรรตุวาจกใช้เพื่อสื่อถึงการกระทำของประธานโดยตรงซึ่งเป็นบุคคลที่มีอำนาจทั้งในครอบครัวและสังคม ดังตัวอย่าง

ตัวอย่างที่ 8 สถานการณ์: แสนคำแมนและศรีเงินยวงนำลาวทองมายกให้ขุนแผน เพื่อตอบแทนขุนแผนที่ไม่ทำอันตรายผู้คนในหมู่บ้านจอมทอง ขุนแผนรับว่าจะเลี้ยงดูลาวทองให้สมศักดิ์ศรีไปจนตาย

“ท่านพาลาวทองมายกให้”

จะเลี้ยงไว้ให้สมซึ่งศักดิ์ศรี

ท่านอย่าคิดกังขาราคี

ร้อยปีไม่อยากให้จากกัน”

(กรมศิลปากร, 2510, น. 215)

ตัวอย่างที่ 8 ขุนแผนเป็นผู้กล่าวประโยค “ท่านพาลาวทองมายกให้” โดยใช้โครงสร้างประโยคกรรตุวาจกมี “ท่าน” หมายถึง แสนคำแมนและศรีเงินยวงเป็นผู้กระทำ และลาวทองเป็นผู้ถูกกระทำ ซึ่งละ

การพูดถึงตนเอง มิได้กล่าวว่า “ท่านพาลาวทองมายกให้ (ข้า)” เป็นการไม่บอกถึงประโยชน์ที่ขุนแผนได้รับ แต่มุ่งไปที่พ่อแม่เป็นผู้ดำเนินการและมีอำนาจในการกระทำใด ๆ กับลูกสาวได้

2.2 โครงสร้างประโยคกรรมวาจก (passive form) คือ ประโยคที่นำเสนอผู้ถูกกระทำทำหน้าที่เป็นประธาน ซึ่งส่วนใหญ่สื่อว่าเป็นผู้รับการกระทำและทำให้โดดเด่นขึ้นโดยนำเสนอในตำแหน่งประธานของประโยค มักปรากฏร่วมกับคำว่า “ถูก” หรือ “โดน” (อัญชลี วงศ์วัฒนา, 2565, น. 283) ดังตัวอย่าง

ตัวอย่างที่ 9 สถานการณ์: พलयงามและสร้อยฟ้ามีปากเสียงกัน และสร้อยฟ้าถูกพलयงามผู้เป็นสามีใช้ไม้ไล่ตีเป็นรอยทั้งหลัง สร้อยฟ้าจึงวิ่งหนีเข้าไปในห้องแล้วคร่ำครวญถึงความน่าสงสารของตนเอง

“ไฉ่ว่าอนิจจาตัวกู้อยู่	ไม่คิดเลยเมื่อพ่อพามาถวาย
จะถูกทั้งตีตำประดาตาย	แสนอายสุดอย่างแล้วครั้งนี้
พ่อแม่อยู่ไกลไม่เหลียวเห็น	จะได้ใครผ่อนเช็กให้กูนี้
จะพึงผัวดังเอาตัวทุ่มอัคคี	เขายี่เหยียบย่ำดังสับปลา”

(กรมศิลปากร, 2510, น. 919)

ตัวอย่างที่ 9 สร้อยฟ้าใช้ถ้อยคำว่า “ถูกทั้งตีตำ” ซึ่งเกิดจากการกระทำที่ไม่เหมาะสมตามความคิดของสามีและสร้างความรุนแรงในครอบครัว สตรีไม่สามารถขอความช่วยเหลือจากคนในครอบครัวได้ เนื่องจากพ่อแม่เป็นผู้ยกให้สามีดูแลแทนตนเอง และยังเป็นภรรยาอ่อนซึ่งมีฐานะด้อยกว่าภรรยาหลวง ความสำคัญของการใช้โครงสร้างประโยคกรรมวาจกที่ไม่ปรากฏผู้กระทำจึงเน้นย้ำว่าสร้อยฟ้าถูกกระทำจากสามีที่มีอำนาจเหนือกว่า

2.3 โครงสร้างประโยคเงื่อนไข คือ ประโยคสมมติเพื่อแสดงให้เห็นว่าเมื่อมีเหตุการณ์หนึ่งเกิดขึ้นแล้ว จะมีอีกหนึ่งเหตุการณ์ หรือผลจากเหตุการณ์แรกเกิดขึ้นตามมา ผลการวิเคราะห์ข้อมูลพบการใช้โครงสร้างประโยคเงื่อนไขเพื่อใช้ขู่และสร้างความกลัวให้สตรี อันเป็นการข่มขู่และโน้มน้าวให้สตรีกระทำบางอย่างตามที่ผู้พูดต้องการ เป็นเงื่อนไขที่ไม่ควรขัดขืน มิเช่นนั้นจะส่งผลร้ายมายังสตรีและครอบครัว ดังตัวอย่าง

ตัวอย่างที่ 10 สถานการณ์: ศรีประจันโกรธวันทองที่ไม่ยอมเข้าหอกับขุนช้างตามคำสั่งของแม่ นางจึงต่อว่าและขู่วันทองให้ออกจากเรือนของตนถ้าวันทองไม่ทำตามคำสั่ง

“พูดผิดพูดถูกลูกจอกของ	ผัวเงินผัวทองหาเอาไม่
นั่งกินจนตายสบายใจ	หัวล้านทำไมกับหัวมัน
เฝ้าบ่นวุ่นวายถึงพลายแก้ว	มันมีเมียใหม่แล้วหรือไม่นั้น

มันด่ามึงอิงสะท้านทั้งสุพรรณ

ตัดขาดกันแล้วไม่เอ็นดู

ถ้ามีฟังคำแม่ทำแซเขื่อน

มึงไปเสียจากเรือนอย่าได้อยู่

ยากเย็นเป็นตายอย่าหมายกู

ดูวันทองลากลู่กูออกมา”

(กรมศิลปากร, 2510, น. 288)

ตัวอย่างที่ 10 เมื่อพิจารณาคำว่า “ถ้า” ในถ้อยคำ “ถ้ามีฟังคำแม่ทำแซเขื่อน มึงไปเสียจากเรือนอย่าได้อยู่ ยากเย็นเป็นตายอย่าหมายกู” ศรีประจันใช้โครงสร้างประโยคเงื่อนไขเพื่อชี้ให้เห็นว่าถ้าไม่เชื่อฟังแม่ก็ไปจากเรือนนี้และไม่ต้องข้องเกี่ยวกับอีก เป็นการนำเสนอผลร้ายที่จะตามมาหากวันทองไม่เชื่อฟัง ถ้อยคำของศรีประจันสะท้อนความเชื่อว่าตนมีอำนาจเหนือวันทอง เป็นอำนาจของแม่ที่คิดว่าตนสามารถบังคับลูกได้ ดังนั้น ถ้าวันทองไม่ปฏิบัติตามตนจึงมีสิทธิ์ลงโทษหรือขับไล่ได้

2.4 โครงสร้างประโยคแสดงเหตุผล คือ ประโยคที่แสดงให้เห็นข้อเท็จจริง กฎเกณฑ์ รวมทั้งความเชื่อที่นำไปสู่ข้อสรุป ข้อตัดสินใจ หรือข้อยุติเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งถูกใช้เพื่อทำให้ถ้อยคำของผู้พูดหนักแน่นขึ้น และเพื่อโน้มน้าวสตรีให้เห็นด้วยกับสิ่งที่ผู้พูดนำเสนอ โครงสร้างประโยคแสดงเหตุผลจะปรากฏคำเชื่อมข้อความ เช่น เพราะ เพราะว่ เนื่องจาก ดังนั้น จึง เพราะฉะนั้น เป็นต้น ดังตัวอย่าง

ตัวอย่างที่ 11 สถานการณ์: สมเด็จพระพันวษาให้วันทองเลือกจะอยู่กับใครระหว่างขุนแผนหรือขุนช้าง ด้วยการให้เหตุผลว่าวันทองคือสาเหตุของการแก่งแย่งที่ไม่จบสิ้น และการมีสามีหลายคนเป็นสิ่งไม่ดี

มันเกิดเหตุทั้งนี้ก็เพราะหญิง

จึงหึงหวงช่วงชิงยุ่งยงอยู่

จำจะตัดรากใหญ่ให้หล่นพรวุ

ให้ลูกดอกตกอยู่แต่กิ่งเดียว

อีวันทองตัวมันเหมือนรากแก้ว

ถ้าตัดโคนขาดแล้วก็ใบเหี่ยว

ใครจะควรสูสมอยู่กลมเกลียว

ให้เด็ดเดี่ยวรู้กันแต่วันนี้

เฮ้ยอีวันทองว่ทำอะไร

มึงตั้งใจปลดปลงให้ตรงที่

อย่าพะวังงังขาเป็นราคะ

เพราะมึงมีผัวสองกูต้องแค้น

ถ้ารักใหม่ก็ไปอยู่กับอ้ายช้าง

ถ้ารักเก่าเข้าข้างอ้ายขุนแผน

อย่าเวียนวนไปให้คนมันหมิ่นแคลน

ถ้ามันมึงรักไหนให้ว่ามา”

(กรมศิลปากร, 2510, น. 864)

ตัวอย่างที่ 11 สมเด็จพระพันวษাত্রัสกับวันทองด้วยการใช้โครงสร้างประโยคแสดงเหตุผล โดยพิจารณาจากคำว่า “เพราะ” ในถ้อยคำ “มันเกิดเหตุทั้งนี้ก็เพราะหญิง จึงหึงหวงช่วงชิงยุ่งยงอยู่” เพื่อสื่อว่าวันทองคือสาเหตุของปัญหาความวุ่นวายในการแย่งชิงกัน และถ้อยคำ “เพราะมึงมีผัวสองกูต้องแค้น” เพื่อสื่อให้วันทองเห็นว่าการที่วันทองมีสามีสองคน คือ ขุนแผนและขุนช้างในเวลาเดียวกันเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำ ซึ่งทำให้สมเด็จพระพันวษารู้สึกโกรธมาก วันทองจึงจำเป็นต้องตัดสินใจในการเลือกผู้ชายเพียงคน

เดี๋ยวเท่านั้น การใช้เหตุผลของสมเด็จพระพันวษามาจากบรรทัดฐานของสังคมว่าสตรีไม่สามารถมีสามีหลายคนได้ และเมื่อคำพูดมาจากพระมหากษัตริย์ผู้มีอำนาจสูงสุดยิ่งทำให้ความเชื่อเรื่องนี้น่าเชื่อถือและมีน้ำหนักมากขึ้น อีกทั้งจากถ้อยคำ “อย่าเวียนวนไปให้คนมันหมิ่นแคลน” แสดงว่าผู้คนในสังคมมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อสตรีที่มีสามีหลายคน ซึ่งมักถูกดูถูกและหยามเกียรติ

จากกลวิธีโครงสร้างประโยคกรตุวจากและกรรมวาจกนำเสนอสตรีเป็นถูกกระทำ เห็นได้จากสตรีที่ต้องถูกพ่อแม่ยกให้กับผู้ชายเพื่อเป็นภรรยา สตรีที่ต้องถูกสังคมติฉินนินทา หรือถูกลงโทษจากสามีเมื่อกระทำความไม่พอใจให้สามี โครงสร้างประโยคเงื่อนไขและประโยคแสดงเหตุผลถูกใช้โดยพ่อแม่หรือพี่เลี้ยงของสตรีเพื่อทำให้สตรีเกิดความกลัวและยอมปฏิบัติตาม ดังเห็นได้จากเหตุการณ์ที่วันทองต้องเลือกผู้ชายเพียงคนเดียว มิเช่นนั้นจะต้องถูกลงโทษจากสมเด็จพระพันวษา เพราะการมีสามีสองคนขัดกับบรรทัดฐานของสังคม

3. **วจนกรรม (speech act)** คือ ถ้อยคำที่มุ่งเน้นเจตนาในการกระทำทางสังคมของตัวละครเมื่อผลิตถ้อยคำในบริบทสถานการณ์ทางสังคมวัฒนธรรม แสดงให้เห็นมุมมองต่อสตรีในมิติต่าง ๆ จากข้อมูลปรากฏว่าตัวละครใช้วจนกรรมทุกประเภทของวจนกรรมตามที่ Searle (1969) กำหนด 5 ประเภท คือ 1) วจนกรรมบอกกล่าว 2) วจนกรรมชี้แนะ 3) วจนกรรมผูกมัด 4) วจนกรรมสื่อความรู้สึก และ 5) วจนกรรมประกาศ ดังนี้

ตารางที่ 4 ภาพรวมของวจนกรรมที่ปรากฏในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

ประเภทของวจนกรรม	ตัวอย่างถ้อยคำการใช้วจนกรรม
วจนกรรมบอกกล่าว	การบอกเล่า “ข้านอนกับขุนช้างก็จริงอยู่ แต่ได้สู้รบกันหนักหนา” “จึงเสียตัวชั่วเพราะเขาชื่นใจ”
วจนกรรมชี้แนะ	การสั่ง “เจ้าเลี้ยงพลายแก้วไว้ให้จงดี ถ้าหากว่าผิดพลั้งจงสั่งสอน” “จงสุภาพเจียมตนเป็นคนขำ อย่านอนสายนายมูลจงเกรงยำ”
	การแนะนำ “ที่ใครควรเคารพก็นบอบ ที่ควรซัดคิดชอบอย่าผินหลัง”
	การขอร้อง “ช่วยสั่งสอนงามปลื้มอย่าลืมหมา”
วจนกรรมผูกมัด	การสัญญา “ถนอมนวลให้ถ้วนทุกคนไป ตามน้อยตามใหญ่ให้เสมอกัน” “ท่านพาลาวทองมายกให้ จะเลี้ยงไว้ให้สมซึ่งศักดิ์ศรี”
	การสาบาน “ถ้าพิลวงน้องให้หมองสัดย์ จงวิบัติเกิดเชียวให้เป็นเนื่อง” “ถ้าพินิจขำกว้างร้างหย่า ไม่เลี้ยงเจ้าศรีมาลาไปวันหลัง ขอให้มีอันเป็นเห็นจริงจัง ลงนรกตกกระทงถึงโลกกันตร์”

ตารางที่ 4 ภาพรวมของวัจนกรรมที่ปรากฏในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน (ต่อ)

ประเภทของวัจนกรรม	ตัวอย่างถ้อยคำการใช้วัจนกรรม
วัจนกรรมแสดง ความรู้สึก	การขอบคุณ “จึงตรัสว่าขอบใจศรีมาลา มิ่งนี้หาอาฆาตของเวรไม่” การตำหนิ “ผิวไปยังไม่พินประตุ คบชู้แซ่เล่มไว้เต็มใจ” “ทำยาแฝดใส่อ้ายไวยผิว ให้เฒ่ามัวหลงเล่ห์เสนาหา” การแสดง “เสียแรงอุ้มทองวันทองมา แม่จะฆ่าลูกเสียได้ง่ายง่าย” ความผิดหวัง “แค้นใจแต่ท้องบุษบา เป็นผู้หญิงเสียข้าขันใจหาย คิดคิดขึ้นมาเสียตาย” การประชด “ขอบใจใหม่แล้วมาลี้มกู เคียงคู่ชะควรกันสุดใจ” ประชัน “มันรักผิวหัวล้านไม่นั่งได้”
วัจนกรรมประกาศ	การตัดสินคดี “เร่งเร็วเหวยพระยายมราช ไปพินพาดเสียให้มันเป็นผี” “ก็ขับไปให้พ้นจากพารา”

3.1 วัจนกรรมบอกกล่าว (assertive) เป็นเจตนาที่ผู้พูดต้องการบอกหรือแจ้งข้อมูลข้อเท็จจริงที่ผู้พูดยืนยันว่าเป็นความจริงให้ผู้ฟังทราบ วัจนกรรมบอกกล่าวในเสภาจึงถูกใช้เพื่ออธิบายข้อเท็จจริงในประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสตรี ดังตัวอย่าง

ตัวอย่างที่ 12 สถานการณ์: ขุนแผนลอบขึ้นเรือนขุนช้างเพื่อลักพาตัววันทอง แต่วันทองปฏิเสธไม่ยอมไปด้วย ทั้งสองจึงมีปากเสียงกัน ขุนแผนพยายามพูดถึงเรื่องความหลังที่วันทองยอมเป็นภรรยาของขุนช้าง แต่วันทองได้ตอบขุนแผนด้วยการชี้แจงความจริงทั้งหมดที่เกิดขึ้น

“ช้านอนกับขุนช้างก็จริงอยู่	แต่ได้สู้รบกันหนักหนา
เสียตัวชั่วไซ้จะตื่นตา	เพราะพรายเขาเข้ามาสะกดไว้
ถ้าผิวเมตตามาปกป้อง	วันทองหรือใครจะทำได้
เจ้าลอยช้อนเอาปลาที่หน้าไซ	เพราะใจของเจ้าไม่เมตตา
	ฯลฯ
คืนร้องตลละเรือนจะหักร่วง	ลูกทะเลวงแล่นไปมันไล่ดูด
ปะแม่ตีรำกระหน่ำรูด	อีพรายมุดเข้ามาเห็นว่าป็นใจ
ด้วยตัวเป็นหญิงก็นิ่งจน	จะชุกชนไปหาผู้ใดได้
จึงเสียตัวชั่วเพราะเขาขึ้นใจ	ไอ้ผีปากบอนช่างค่อนครบ”

(กรมศิลปากร, 2510, น. 390-392)

ตัวอย่างที่ 12 วันทองบอกเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นจริงทั้งหมดทำให้ขุนแผนทราบไม่ว่าจะเป็นการต่อสู้ด้วยกำลังตามถ้อยคำ “แต่ได้สู้รบกันหนักหนา” และ “คืนร้องตลกระเือนจะหักร่วง ลูกทะเลวงแล่นไปมันไล่ดูด” เพื่อนำเสนอว่าวันทองพยายามต่อสู้และขัดขืนขุนช้างอย่างเต็มที่แต่ไม่สำเร็จ และความจริงที่วันทองถูกขุนช้างข่มขืน จากถ้อยคำ “เสียตัวชั่วไซ้จะตื่นตา” และ “เสียตัวชั่วเพราะเขาชื่นใจ” ยิ่งยืนยันว่าวันทองถูกชื่นใจโดยที่นางไม่ยินยอม จนทำให้วันทองกลายเป็นสตรีชั่วช้าในทัศนคติของสังคม รวมถึงความจริงที่ว่าขุนแผนไม่ปกป้องวันทองในฐานะสามี วันทองใช้ถ้อยคำ “ถ้าฝ่าเมตตามาปกป้อง วันทองหรือใคร จะทำได้” เพื่อนำเสนอข้อเท็จจริงที่ขุนแผนละเลยและไม่พยายามปกป้องนาง การใช้วัจนกรรมบอกกล่าวของวันทองจึงเป็นการยืนยันว่านางไม่ได้ยินดีเป็นภรรยาของขุนช้าง แต่ต้องตกเป็นเหยื่อจากการกระทำของผู้ชาย

3.2 วัจนกรรมชี้แนะ (directive) เป็นเจตนาที่ผู้พูดต้องการให้ผู้ฟังกระทำหรือปฏิบัติสิ่งใดสิ่งหนึ่งในอนาคต โดยผู้พูดมักมีอำนาจเหนือผู้ฟัง (Searle, 1969, p. 66) ผลการวิเคราะห์ข้อมูลการใช้วัจนกรรมจากผู้มีอำนาจเหนือกว่าสตรี เช่น แม่กระทำต่อลูกสาวผ่านการสั่งและการแนะนำ เพื่อให้สตรีปฏิบัติตามที่ผู้พูดต้องการ ดังตัวอย่าง

ตัวอย่างที่ 13 สถานการณ์: เกสรทรงร้องไห้และสวมกอดสร้อยทองพระธิดา และอบรมสั่งสอนสร้อยทองก่อนที่นางจะเดินทางไปกรุงศรีอยุธยาเพื่อเป็นสนมของสมเด็จพระพันวษา

“กอดลูกทรงระส่ำระสายสนสั่ง	เจ้าจะพรากจากวังไปเวียงใต้
จะพากันไปอยู่ในหมู่ไทย	<u>อย่าได้ประมาทนะลูกรัก</u>
อันขนบธรรมเนียมของเมืองใต้	<u>ต้องเพียรเอาใจใส่ให้รู้จัก</u>
อีกบรรดานารีที่พบพักตร์	เป็นผู้หลักผู้ใหญ่ที่ในวัง
ที่ใครควรเคารพก็บนอบ	<u>ที่ควรชิตคิดชอบอย่าผินหลัง</u>
<u>อย่าโหดไว้ให้เขาพากันชิงชัง</u>	<u>แต่อย่าพลั้งเผลอคบคนเสเพล”</u>

(กรมศิลปากร, 2510, น. 570)

ตัวอย่างที่ 13 เมื่อพิจารณาจากคำว่า “อย่า” “ต้อง” และ “ควร” พบว่า เกสรอบรมสั่งสอนและให้โอวาทสร้อยทองด้วยการสั่งและการแนะนำ คือ ต้องรู้จักขนบธรรมเนียมของชาวกรุงศรีอยุธยา ควรมีสัมมาคารวะ เคารพบนอบต่อผู้ใหญ่ในวัง อย่าทำไม่ดีให้คนเกลียด ที่ได้ก็ตามมักมีคนดีและไม่ดีปะปนกันไป แต่อย่าคบคนเลวเพราะมักมีเล่ห์อุบายให้เราหลงกลและหลอกเอาทรัพย์สินของเราไป การใช้วัจนกรรมชี้แนะของเกสรทั้งการสั่งและการแนะนำประกอบไปด้วยเหตุผลอันจะเป็นประโยชน์แก่สร้อยทองเมื่อเข้ามาอยู่ในวังในฐานะสนมของสมเด็จพระพันวษา การใช้วัจนกรรมชี้แนะสะท้อนให้เห็นอำนาจของแม่ที่มีเหนือลูกที่สามารถอบรมสั่งสอนให้ลูกสาวปฏิบัติตามสิ่งที่แม่ต้องการ อีกทั้ง การปรากฏซ้ำของคำว่า “อย่า” “ต้อง”

“ควร” เน้นย้ำถึงความจำเป็นที่สตรีต้องกระทำอันเป็นการควบคุมพฤติกรรมของสตรีผ่านการใช้ภาษาในการถ่ายทอดแนวคิดเรื่องการปฏิบัติตนของสตรีไทยให้เป็นที่ปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคม

3.3 วจนกรรมผูกมัด (commissive) เป็นเจตนาที่ผู้พูดต้องการกระทำบางสิ่งในอนาคตโดยผูกมัดด้วยคำพูดหรือการกระทำของตน ในเสภาผู้ชายใช้วจนกรรมผูกมัดเพื่อแสดงว่าตนมีอำนาจและความสามารถมากพอที่จะกระทำบางอย่างอันมีผลต่อสตรี เช่น ผ่านการสาบาน ดังตัวอย่าง

ตัวอย่างที่ 14 สถานการณ์: พलयงามลอบเข้าหาศรีมาลาด้วยความรักและหวังมีความสัมพันธ์ลึกซึ้งกับนาง แต่ศรีมาลากลัวและปฏิเสธ พलयงามจึงใช้การสาบานเพื่อยืนยันความรัก และโน้มน้าวใจให้ศรีมาลารับรัก

“จริงจริงกระนั้นหรือน้องแก้ว	มันก็แล้วมิให้น้องต้องว่าชาน
ที่จะให้ความสัตย์ปฏิญาณ	ขอบันดาลเทพดาจงมาฟัง
ถ้าพี่นี้ทิ้งขว้างร้างหย่า	ไม่เลี้ยงเจ้าศรีมาลาไปวันหลัง
ขอให้มื่ออันเป็นเห็นจริงจัง	ลงนรกตกกระทั่งถึงโลกันตร์
พี่ให้สัตย์ปฏิญาณอย่างนี้แล้ว	น้องแก้วยังสงสัยหรือไรนั่น
เชิญเจ้าช่วยรับรักพี่นักรัณ	จะหวาดหวั้นต่อไปไม่ต้องกร

(กรมศิลปากร, 2510, น. 649)

ตัวอย่างที่ 14 พलयงามใช้การสาบานเพื่อยืนยันความรักและโน้มน้าวใจศรีมาลาโดยมีความสัมพันธ์เชิงชู้สาวกับตน พलयงามใช้คำว่า “ปฏิญาณ” อันแสดงถึงการให้คำมั่นสัญญาหรือการสาบานโดยขอให้ผลร้ายเกิดขึ้นกับตนหากพलयงามหย่าร้างหรือทอดทิ้งศรีมาลา เมื่อพิจารณาตามถ้อยคำ “ขอให้มื่ออันเป็นเห็นจริงจังลงนรกตกกระทั่งถึงโลกันตร์” คือการสาปแช่งให้ตนเองตายและตกนรกโลกันตร์อันเป็นนรกขุมที่ถูกลงโทษรุนแรงที่สุดและไม่ได้เกิดอีก อีกทั้งถ้อยคำสาบานของพलयงามกล่าวถึง “เทพดา” คือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อเป็นพยานในการสาบาน ยิ่งช่วยเพิ่มความน่าเชื่อถือในการโน้มน้าวใจศรีมาลาให้คล้อยตามง่ายขึ้น

การสาบานด้วยการย้ำความจริงและสาปแช่งตนเองให้เกิดผลร้ายช่วยเพิ่มน้ำหนักของถ้อยคำและสร้างความน่าเชื่อถือของผู้พูดมากขึ้น เพราะถูกมองว่าผู้พูดจะไม่กล้าสาบาน หากสิ่งที่กล่าวออกไปไม่เป็นจริงเช่นนั้น (วิกานดา เกียรติมาโนชญ์, 2558, น. 86) การสาบานจึงผูกมัดตนเองไว้กับถ้อยคำที่สื่อสาร และสะท้อนความคิดรูปแบบสังคมระบอบปีศาจโดยที่ผู้ชายมีอำนาจเหนือสตรีและเป็นผู้คุ้มครองภรรยา (ดารัตน์ อุดมรัตน์ปภากุล, 2562, น. 83-84)

3.4 วจนกรรมแสดงความรู้สึก (expressive) เป็นถ้อยคำที่ผู้พูดต้องการแสดงอารมณ์หรือความรู้สึกอันมาจากสภาพจิตใจและอยู่ภายใต้เงื่อนไขความจริงใจของผู้พูดที่มีต่อผู้ฟัง (Searle, 1979, p. 15)

วจนกรรมแสดงความรู้สึกรักที่ปรากฏในเสภาถูกใช้เพื่อสื่อทัศนคติของผู้พูดที่มีต่อผู้ฟังอันเกี่ยวข้องกับสตรี เช่น การตำหนิ ดังตัวอย่าง

ตัวอย่างที่ 15 สถานการณ์: ขุนแผนลอบขึ้นเรือนหาวันทอง แต่พบว่าวันทองนอนอยู่กับขุนช้าง ซึ่งเป็นคืนเดียวกันกับที่วันทองถูกขุนช้างข่มขืน ทำให้ขุนแผนโกรธมากจึงต่อว่านางอย่างรุนแรง

“หลับอยู่บนเตียงเคียงข้าง	ขุนช้างกอดกลมประสมสอง
อุเหม่ตัวดีอีคะนอง	จงหอนมีฝั้วไม่กลัวกู
ความสัจยสารพัดจะสัญญา	ว่าไว้แต่หลังยังมีอยู่
ฝั้วไปไม่ทันพันประตุ	มึงคบขู้ไว้ล่อต่อหน้าตา”

(กรมศิลปากร, 2510, น. 294)

ตัวอย่างที่ 15 ขุนแผนใช้คำว่า “คบขู้” เพื่อตำหนิกระทำของวันทองที่ล่วงประเวณีกับชายอื่นที่ไม่ใช่สามีของตน คือ ขุนช้าง เป็นการต่อว่าวันทองอย่างตรงไปตรงมา และสะท้อนทัศนคติเชิงลบที่มีต่อสตรีอีกทั้งเมื่อปรากฏพร้อมๆกับคำเรียกวานทอง คือ “อีคะนอง” ยิ่งเสริมให้ถ้อยคำให้รุนแรงขึ้น สื่อให้เห็นว่าพฤติกรรมการคบขู้เป็นสิ่งที่สตรีไม่ควรกระทำ เพราะเป็นความผิดทั้งตามบรรทัดฐานของสังคมไทยและตามกฎหมายพระไอยการลักษณะฝั้วเมียในกฎหมายตราสามดวงที่กำหนดโทษให้สตรีที่คบขู้รวมถึงชายขู้ เช่น ปรับไหม ประณาม ประจาน หรือการลงโทษอื่นๆ ตามความรุนแรงของการกระทำผิด และกฎหมายที่รุนแรงที่สุด คือ กฎหมายพระไอยการลักษณะฝั้วเมียมาตรา 8 ในกฎหมายตราสามดวงที่อนุญาตให้สามีสามารถฆ่าสตรีที่คบขู้และชายขู้ได้ (แลงกาต, 2505, น. 211)

3.5 วจนกรรมประกาศ (declaration) คือ ถ้อยคำที่ผู้พูดต้องการให้ผู้อื่นทราบถึงการกระทำของผู้พูดอันมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงบางอย่างในอนาคต ผู้ที่ใช้วจนกรรมนี้ต้องเป็นผู้มีอำนาจที่สามารถประกาศสิ่งที่เกิดขึ้นได้ เช่น การตัดสินคดีโดยพระมหากษัตริย์ อันเป็นการชี้ขาดในเรื่องที่มีข้อพิพาทกันในทางกฎหมาย โดยผู้มีอำนาจในสังคม และส่งผลบางอย่างต่อผู้ถูกพิพาท ดังตัวอย่าง

ตัวอย่างที่ 16 สถานการณ์: สมเด็จพระพันวษาตัดสินประหารวันทอง เนื่องจากนางไม่สามารถเลือกได้ว่า จะอยู่กับผู้ใดระหว่างขุนแผน ขุนช้าง และพลายงาม ทำให้สมเด็จพระพันวษาทรงโกรธมากและบริภาษนางอย่างรุนแรงก่อนตัดสินประหารนางในที่สด

“เร่งเร็วเหวยพระยายมราช	ไปพันพาดเสียให้มันเป็นผู้
เอกเอชวานผ่าอย่าปราณี	อย่าให้มีโลหิตติดดินกู
เอาใบตองรองไว้ให้หมากิน	ตกดินจะอับรึยกล้าอยู่
พันให้หญิงชายทั้งหลายดู	สั่งเสร็จเสด็จสู่ปราสาทชั้ย”

(กรมศิลปากร, 2510, น. 886)

ตัวอย่างที่ 16 สมเด็จพระพันวษาสั่งพระยายมราชให้นำวันทองไปประหารชีวิตตามถ้อยคำว่า “ไปพันพาดเสียให้มันเป็นผี” เนื่องจากวันทองไม่สามารถตัดสินใจได้ว่าจะเลือกอยู่กับผู้ใด ถ้อยคำสั่งของสมเด็จพระพันวษาแสดงถึงการตัดสินใจเพื่อรับโทษในความผิดของวันทอง คือ การประหารชีวิต ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพของผู้กระทำผิดทันทีหลังจากการตัดสินใจซึ่งเป็นการประกาศให้สังคมรับทราบ คือ วันทองต้องตาย การตัดสินใจมาจากผู้มีอำนาจสูงสุดของสังคมเท่านั้นที่สามารถกล่าวถ้อยคำอันส่งผลต่อชีวิตของผู้อื่นได้ สะท้อนอำนาจของพระมหากษัตริย์ผู้เป็น “เจ้าชีวิต” อันหมายถึง พระมหากษัตริย์ที่ทรงพระราชอำนาจเหนือชีวิตราษฎรทั้งปวง และมีอำนาจโทษต่อผู้กระทำผิดต่อกฎหมาย (มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, 2554, น. 9) นอกจากนี้ คำตัดสินที่รุนแรงของสมเด็จพระพันวษายืนยันความเชื่อว่า สตรีต้องมีคุณสมบัติอันเป็นการปฏิบัติตามบรรทัดฐานที่สังคมกำหนด ในขณะที่สามีสามารถมีภรรยาได้หลายคน

จากตัวอย่างข้างต้น กลวิธีการใช้วัจนกรรมบอกกล่าวนำเสนอสตรีที่ถูกกระทำผ่านการบอกกล่าวข้อเท็จจริงที่วันทองถูกขุ่นข้องช้ำใจและถูกแม่บังคับทำร้าย ไม่ใช่การยินยอมแต่โดยดีตามที่ผู้อื่นเชื่อ การใช้วัจนกรรมชี้้นำนำเสนอสตรีที่ต้องอยู่ใต้อำนาจสามีและพ่อแม่ สตรีต้องปฏิบัติตามคำสั่ง คำแนะนำ และการขอร้อง เพื่อให้เป็นไปตามที่สามีและพ่อแม่ต้องการ อย่างไรก็ตาม การชี้้นำเป็นการเสนอวิธีการปฏิบัติตนเพื่อให้เป็นสตรีที่ดีตามบรรทัดฐานของสังคม ซึ่งมักปรากฏเมื่อสตรีต้องออกรับไปเป็นภรรยา ส่วนวัจนกรรมผูกมัดส่วนใหญ่มาจากผู้ชายที่กระทำต่อสตรีเพื่อโน้มน้าวให้ยอมเป็นภรรยาของตน โดยการสัญญาและสาบานว่าจะดูแลและไม่ทอดทิ้ง สื่อถึงบทบาทและอำนาจของผู้ชายที่มีเหนือสตรี

กลวิธีการวัจนกรรมแสดงรู้สึกทั้งจากการขอบคุณ การตำหนิ การแสดงความผิดหวัง การประชดประชัน ใช้ในการนำเสนอสตรี 2 รูปแบบ คือ สตรีที่ดีในทัศนคติของผู้พูดต้องเป็นกุลสตรีตามแบบอย่างของสังคมทั้งกิริยามารยาทและจิตใจย่อมได้รับการขอบคุณ ส่วนสตรีที่ไม่ดี คือ สตรีที่ทำยาเสน่ห์ใส่ผู้ชายอย่างสรว้อยฟ้า และสตรีที่คบชู้หรือมีสามีหลายคนปรากฏในการตำหนิ การแสดงความผิดหวัง การประชดประชัน และสัมพันธ์กับการใช้วัจนกรรมประกาศซึ่งมาจากผู้มีอำนาจสูงสุดในสังคม คือ พระมหากษัตริย์ที่ตัดสินคดีให้สรว้อยฟ้าถูกขับออกจากเมืองและประหารชีวิตวันทอง

4. วาทศิลป์ (rhetorical figures) คือ ศิลปะในการใช้ถ้อยคำเชิงสำนวนโวหารเพื่อสื่อความหมายถึงสตรีเชิงบวกและเชิงลบ การใช้วาทศิลป์สอดคล้องกับขนบประเพณี และความเชื่อของคนสมัยก่อนที่มีต่อสตรี ดังนี้

ตารางที่ 5 ภาพรวมของวาทศิลป์ที่ปรากฏในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

วาทศิลป์	ตัวอย่างการใช้วาทศิลป์
สำนวน	เชิงบวก “อดเปรี้ยวกินหวาน” “(อย่า) ชิงสุกก่อนห่าม”
	เชิงลบ “สวยแต่รูปจวบไม่หอม” “ลิ้นกระด้างคางแข็ง” “หน้าเนื้อใจเสือ”

ตัวอย่างที่ 17 สถานการณ์: วันทอง (พิมพ์ลาไลย) ไต่แย่งสายทองพี่เลี้ยง หลังจากสายทองพยายามโน้มน้ำหนักว่าควรออกเรือนก่อนที่แม่จะสิ้นบุญ แต่วันทองคิดว่ายังไม่ควรกระทำเช่นนั้น

“อดเบรียวกินหวานตระการใจ	ลูกไม้ฤาจะสุกไปก่อนห้าม
มีแต่แบ่งแตงนวลไว้ให้งาม	ร้อนใจอะไรจะถามทุกเวลา
ทุกขีใหญ่เหมือนไฟอยู่ในอก	ไหม้หมกก็ไม่อยู่ในหน้า
ถ้ายามยากอยู่เหมือนเรากินข้าวปลา	ถึงกระนั้นจะว่าก็สมควร
มาชมจันทร์เล่นด้วยกันสบายใจ	พี่พูดอะไรเช่นนั้นให้ปั่นป่วน
ถ้ารักนวลสงวนหน้าไว้ให้นวล	อย่ามากวนซ้ำไม่พูดไม่พอใจ”

(กรมศิลปากร, 2510, น. 74)

ตัวอย่างที่ 17 วันทองกล่าวกับสายทองด้วยถ้อยคำ “อดเบรียวกินหวานตระการใจ ลูกไม้หรือจะสุกไปก่อนห้าม” อันประกอบไปด้วยสำนวน “อดเบรียวกินหวาน” หมายถึง อดใจไว้ก่อนเพราะหวังสิ่งที่ดีกว่าข้างหน้า และ “อย่าชิงสุกก่อนห้าม” หมายถึง อย่าทำสิ่งที่ยังไม่สมควรแก่วัยหรือยังไม่ถึงเวลา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 380) และถ้อยคำ “รักษานวลสงวนหน้าไว้ให้นวล” มาจากสำนวน “รักษานวลสงวนตัว” หมายถึง การกระทำที่แสดงออกถึงการปกป้องและรักษาพรหมจรรย์ ทั้งสามสำนวนนี้สื่อถึงค่านิยมเรื่องเพศเกี่ยวกับการปกป้องศักดิ์ศรีของสตรีที่พึงปฏิบัติตามความเชื่อของวันทอง เพราะคุณค่าของสตรีเรื่องพรหมจรรย์เป็นสิ่งสำคัญ ถ้าหากมีความสัมพันธ์เชิงชู้สาวกับผู้ชายแล้วจะทำให้คุณค่าของสตรีหมดไป และอาจทำให้เกิดเรื่องเดือดร้อนตามมา

ตัวอย่างที่ 18 สถานการณ์: ขุนแผนบุกขึ้นเรือนวันทองและพบนางนอนเคียงข้างขุนช้าง จึงโกรธและต่อนางอย่างรุนแรง โดยที่ไม่รู้ว่าก่อนหน้านั้นวันทองถูกขุนช้างข่มขืน

“ไม่รู้เลยว่ารูปจะร้างใจ	ดังจะกลืนกินได้ด้วยงามถ้วน
งามนมสมจรติดกระบิดกระบวน	ควรเลี้ยงน้อยหรือที่รูปทรง
มีงามแต่รูปจวบไม่หอม	อิน้ำอมกั้นหม้ออีกคองส์
ถืบทกจากเตียงเคียงกันลง	ให้มันคงชีวิตไปโยมี”

(กรมศิลปากร, 2510, น. 294)

ตัวอย่างที่ 18 ขุนแผนใช้สำนวนสื่อถึงวันทอง คือ “งามแต่รูปจวบไม่หอม” ตรงกับสำนวน “สวยแต่รูปจวบไม่หอม” หมายถึง มีรูปร่างนอกงดงามแต่มีความประพฤติและกิริยามารยาทไม่ดี เป็นสำนวนที่แสดงทัศนคติไม่ดีของขุนแผนต่อวันทองที่คิดว่าวันทองมีดีเพียงรูปลักษณ์ภายนอกแต่จิตใจกลับไม่งดงาม ทั้งนี้เกิดขึ้นหลังจากวันทองมีสามีอีกคน คือ ขุนช้าง

การนำเสนอสตรีผ่านกลวิธีทางวาทีศิลป์แสดงให้เห็นกรอบความเชื่อของสังคมต่อคุณค่าของสตรีที่ดีและไม่ดี คือ การให้ความสำคัญกับเรื่องพฤติกรรมและกิริยามารยาทมากกว่าเรื่องรูปลักษณ์ภายนอก

ค่านิยมเรื่องการรักษานวลสงวนตัวและการมีสามีเพียงคนเดียว ซึ่งเป็นความเชื่อที่สตรีปฏิบัติกันโดยเฉพาะในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น

5. **อวัจนภาษา** เป็นการสื่อสารโดยใช้น้ำเสียง เช่น ความดัง-ค่อยของเสียง สายตา สีหน้า ท่าทาง หรือกิริยาอาการต่าง ๆ ที่ไม่มีรูปภาษาปรากฏ (ทรงธรรม อินทจักร, 2563, น. 236) อย่างไรก็ตาม ในงานวิจัยนี้พิจารณาการใช้ น้ำเสียงและภาพ (sound and visuals) ผลการวิเคราะห์ข้อมูลพบอวัจนภาษา คือ 1) การใช้ปรลักษณภาษา (paralanguage) 2) การนำเสนอภาพของสตรี ดังนี้

ตารางที่ 6 ภาพรวมของอวัจนภาษาที่ปรากฏในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

อวัจนภาษา	ตัวอย่างถ้อยคำสื่ออวัจนภาษา
ปรลักษณภาษา การใช้น้ำเสียง	“สีหน้าท” “ตวาด” “แผดร้อง” “แผดเสียง”
การนำเสนอ อากักรภาษาเพื่อ	“รูปร่างงามยิ่งพริ้งเพรา ทรวดทรงสงศรีไม่มีแก่น”
ภาพของสตรี แสดงสภาพของสตรีที่ดีและไม่ดี	“นรลักษณงามเลิศเชิดฉัน ละมุนละม่อมพร้อมพริ้งทุกสิ่งอัน” “ดูสงบเสงี่ยมงามทราวมสวาทิ มารยาทสนิทสนมสมเป็นสาว” “ดูจริตกิริยากระตุงกระตัง” “จะเสียวอยู่แต่สักลึงด้วยรายงอน”

5.1 **ปรลักษณภาษา** คือ การสื่อสารที่เกิดร่วมกับภาษาพูดเพื่อช่วยตีความหรือเพิ่มความหมายให้กับถ้อยคำ ปรลักษณภาษาเป็นส่วนเสริมของภาษาที่สามารถส่งผ่านได้ด้วยเสียง ท่าทางการหยุด หรือลักษณะของเสียงที่พูด เช่น ความเร็ว ความดัง โทนเสียงในการพูด เป็นต้น ทำให้ผู้ฟังรับรู้ถึงอารมณ์ความรู้สึกของผู้พูด ดังตัวอย่าง

ตัวอย่างที่ 19 สถานการณ์: วันทองทะเลาะกับศรีประจันที่จะยกวันทองให้เป็นภรรยาของขุนช้าง หลังจากขุนช้างโกหกว่าขุนแผนตายในสงคราม มิเช่นนั้นวันทองจะต้องตกเป็นม่ายหลวง วันทองจึงใช้ถ้อยคำและน้ำเสียงแสดงความไม่พอใจ

“วันทองได้ฟังคำแม่ว่า	ทอดตัวโศกกายอยู่กับที่
แผดร้องก้องไปใช้พอดี	ฆ่าดีเสียเถิดไม่น้อยใจ
เอากำเนิดเกิดใหม่ในชาติหน้า	หาปรารถนาเข้าห้องอีกเลยไม่
ร้อยกับแสนกลับไปแต่นั้นไป	แม่เชื้ออะไรเป็นเช่นนี้
เห็นแต่สินทรัพย์สัปดน	จะเอาคนไปยกให้กับผี
จงฆ่าเสียให้ตายวายชีวี	ตีกชกหัวทอดตัวไป

มันจะมาเมื่อไรอายหัวเกลี้ยง
แปร้นแปรดแผดเสียงเปรี้ยงไป

กูจะเอาไม้เสี้ยงลงให้ได้
กูไม่อยู่แล้วให้เป็นคน”

(กรมศิลปากร, 2510, น. 244)

ตัวอย่างที่ 19 เมื่อพิจารณาคำว่า “แผดร้อง” หมายถึง การเปล่งเสียงดังสนั่น และ “แปร้น” หมายถึง การตะเบ็งเสียงดังมาก (ราชบัณฑิตยสภา, 2556, น. 764) เป็นลักษณะของการใช้ปรลัษณ์ภาษา ซึ่งเป็นการสื่อสารที่ไม่ใช่คำพูด แต่เกิดขึ้นร่วมกับถ้อยคำเพื่อช่วยตีความหรือเพิ่มความหมายให้การสื่อสารนั้น ๆ จึงแสดงว่าวันทองใช้น้ำเสียงร้องด้วยความเจ็บปวด เพื่อเน้นย้ำความรู้สึกไม่พอใจ ศรีประจันต์ผู้เป็นแม่ที่ให้นางเป็นภรรยาของขุนช้าง ร่วมกับการใช้ถ้อยคำ คือ บอกให้ศรีประจันต์นางให้ตายเสีย และไม่ขอเกิดเป็นลูกแม่ศรีประจันต์อีกในชาติหน้า อีกทั้งตำหนิแม่ที่เห็นแก่เงินทองของขุนช้างจึงยกนางให้กับผัวอย่างขุนช้าง อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการกระทำของวันทองเช่นนี้ไม่เป็นไปตามบรรทัดฐานของสังคมที่ลูกต้องเชื่อฟังแม่แต่ถ้อยคำของวันทองแสดงให้เห็นชัดเจนว่านางพยายามเรียกร้องสิทธิของตนเพื่อใช้ชีวิตกับผู้ชายที่นางรักเท่านั้น และไม่ต้องการมีสามีหลายคนซึ่งเป็นสิ่งที่สังคมมองว่าน่ารังเกียจ วันทองจึงเลือกที่จะยอมตายแทนการมีสามีอีกคนเป็นขุนช้าง

5.2 การนำเสนอภาพของสตรี คือ การให้รายละเอียดของสตรีเพื่อทำให้ผู้อ่านและผู้ฟังเสภาเข้าใจและเห็นภาพสตรีผ่านการนำเสนอเรื่องรูปลักษณะและอาการภาษาที่สื่อสตรีที่ดีและไม่ดีตามความเชื่อของสังคม ดังตัวอย่าง

ตัวอย่างที่ 20 สถานการณ์: สมเด็จพระพันวษาพิจารณาสตรีสองคน คือ สร้อยทองและสร้อยฟ้าเพื่อเลือกเป็นพระสนมของพระองค์ และตรัสถามท้าววรจันทร์หัวหน้าข้าราชการฝ่ายในเพื่อต้องการทราบความคิดเห็น

“ครานั้นพระองค์ผู้ทรงเดช
นำชมสมเป็นราชบุตรี
พินิจทรงสร้อยทองละอองพัศตร์
ละมุนละม่อมพร้อมพริ้งทุกสิ่งอัน
ดูสงบเสงี่ยมงามทราวมสวาทิ
กระนั้นฤจะมิฤในแดนลาว
แล้วผินพัศตร์มาพิศเจ้าสร้อยฟ้า

ทอดพระเนตรรูปทรงทั้งสองศรี
ท่วงทีคนละอย่างดูต่างกัน
นรลักษณ์งามเลิศเฉิดฉัน
สมเป็นขวัญของประเทศเขตลาวกาว
มารยาทสนิทสนมสมเป็นสาว
จนเซียงใหม่ได้ข่าวเข้าช่วงชิง
ดูจริตกิริยากระตุงกระตัง

⁹ นรลักษณ์ (physiognomy) มาจากคำว่า “นร” หมายถึง คน ชาย และคำว่า “ลักษณ์” หรือ “ลักษณะ” หมายถึง สมบัติเฉพาะตัว ดังนั้น นรลักษณ์ จึงหมายถึง สมบัติเฉพาะตัวของคน เป็นการพิจารณาลักษณะร้ายดีของร่างกายมนุษย์ เช่น รูปร่าง หน้าตา ผิวพรรณ ความสูง ความหนัก เสียง ธาตุเจ้าเรือน และอารมณ์ (พจนานุกรม, 2524, น. 260)

ท่าทางท่วงทีที่ดีจริง

จะเสียอยู่แต่สักสิ่งด้วยรายอน

(กรมศิลปากร, 2510, น. 779)

ตัวอย่างที่ 20 สมเด็จพระพันวษาใช้ถ้อยคำสื่อถึงสร้อยทอง คือ “นรลักษณ์งามเลิศ” หมายถึงเป็นผู้มีลักษณะต่าง ๆ ทางร่างกายงดงาม ด้วยการให้รายละเอียดเกี่ยวกับอากัปกริยาท่าทางเพื่อนำเสนอให้เห็นภาพ คือ “ละมุนละม่อม” หมายถึง อ่อนโยน นุ่มนวล และ “สงบเสงี่ยม” หมายถึง ระวังกริยาวาจาด้วยความสุภาพเรียบร้อย ด้วยคุณสมบัติที่ดีทั้งรูปลักษณ์และกิริยามารยาทสมควรเป็น “ขวัญ” หรือสิริมงคลของประเทศ ต่างจากสร้อยฟ้าที่ไม่มีคุณสมบัติของการเป็นสตรีที่ดี โดยพิจารณาจากถ้อยคำ “จริตกิริยากระดุ้งกระดิ่ง” หมายถึง มีกิริยากระชดกระช้อยหรือมีกิริยาสะบัดไม้สะบัดมือเวลาพูด และถ้อยคำ “จะเสียอยู่แต่สักสิ่งด้วยรายอน” ซึ่ง “จอน” หมายถึง มีกิริยาสะบัดสะบั้ง เป็นกิริยาที่ไม่ดีตามความคิดของสมเด็จพระพันวษา ซึ่งพิจารณาได้จากคำว่า “เสีย” แสดงให้เห็นทัศนคติของสมเด็จพระพันวษาต่อสตรีว่าที่ดีต้องมีพฤติกรรมเรียบร้อย อ่อนโยนตามที่สังคมคาดหวัง

กลวิธีอวัจนภาษาที่ปรากฏในเสภาฯ สื่ออารมณ์ ความรู้สึก สีหน้า และน้ำเสียง โดยบรรยายให้เห็นผ่านการเขียน เป็นอีกกลวิธีที่สำคัญในการประพันธ์ที่นำเสนอให้เห็นว่าสตรีที่ดีและไม่ดีถูกตัดสินจากภาพลักษณ์ภายนอกทั้งจากอากัปกริยาและพฤติกรรมที่แสดงออกมาเท่านั้น ซึ่งไม่ได้พิจารณาที่ความคิดและสติปัญญา จึงสะท้อนให้เห็นว่าสังคมให้ความสำคัญกับรูปลักษณ์และการแสดงออกภายนอกของสตรีมากกว่า

6. การนำเสนอฝ่ายเรา-เขา คือ การวิเคราะห์ภาพรวมของการนำเสนอตนเองเชิงบวก คือ เรา และนำเสนอผู้อื่นเชิงลบ คือ เขา เนื่องจากเสภาขุนช้างขุนแผนถูกประพันธ์โดยผู้ชาย ภาพตัวแทนสตรีจึงนำเสนอผ่านความเชื่อของผู้ชาย ซึ่งตัวบทเสภาพบการนำเสนอให้ผู้ชายเชิงบวก และนำเสนอสตรีเชิงลบดังตัวอย่าง

ตัวอย่างที่ 21 สถานการณ์: พलयงามเข้าเฝ้าสมเด็จพระพันวษา ด้วยหน้าตาหมองคล้ำ สมเด็จพระพันวษาจึงตรัสถามว่าไม่สบายหรืออย่างไร และตรัสถึงการมีภรรยาของพलयงาม

<u>“พระจึงมีสีหน้าทประภาษถาม</u>	<u>อ้ายพलयงามเป็นกะไรจึงหมองศรี</u>
<u>ดูหน้าตาฝ้าคล้ำไม่มีดี</u>	<u>เอ็งนี้ไม่สบายด้วยอันใด</u>
<u>หรือเมียมึงหึงหวงจ้วงจาบ</u>	<u>หยามหยาบเกินเลยหรือไฉน</u>
<u>ใครมีเมียสองมักหมองใจ</u>	<u>จะหาความสบายได้มีใครมี</u>
<u>ถ้ามันมีสามสี่เสียดีกว่า</u>	<u>ต้องตำราว่าเป็นสุขเกษมศรี</u>
<u>แน่กว่าแล้วเอ็งตรองดูให้ดี</u>	<u>มันจะเป็นราศีข้างหน้าไป”</u>

(กรมศิลปากร, 2510, น. 934)

ตัวอย่างที่ 22 สถานการณ์: สมเด็จพระพันวษาต้องการพระราชทานสร้อยฟ้าให้เป็นภรรยาของพลายงาม เนื่องจากเป็นขุนนางผู้มีความชอบที่ทำศึกชนะเมืองเชียงใหม่ แม้ว่าขุนแผนได้ทูลพระองค์ว่าพลายงามมีคู่หมั้นอยู่แล้วที่กำลังจะแต่งงาน คือ ศรีมาลา แต่พระองค์กลับตรัสว่ามีภรรยาแล้วก็ไม่เป็นไร ยิ่งมีมากเท่าไรยิ่งดี

“ครานั้นพระองค์ผู้ทรงธรรม์	ได้ฟังขุนแผนนั้นมาทูลว่า
เมื่อยมีนไวยมีชื่อศรีมาลา	เป็นภรรยาพระพิจิตร์บุรี
จึงตรัสว่าอ้ายพลายงามเป็นหมั้นไวย	มีเมียมากสักเท่าไรก็ควรที่
ได้สักสิบคนนั้นมันยิ่งดี	จึงสั่งพระยาราชนีห์ด้วยทันใด
จะมีตราหาตัวพระพิจิตร์นั้น	ทั้งลูกสาวมันมาจงได้
จะให้แต่งงานกับอ้ายไวย	ให้รีบรัดเร่งไปในวันนี้”

(กรมศิลปากร, 2510, น. 283-284)

ในขณะที่สตรีต้องมีสามีคนเดียวตามความคาดหวังของสังคม แต่ผู้ชายสามารถมีภรรยาได้หลายคน ดังตัวอย่าง (21) สมเด็จพระพันวษาใช้ถ้อยคำตรัสว่า “ใครมีเมียสองมักหมองใจ จะหาความสบายได้มีใครมี” สื่อว่าสามีที่มีภรรยาสองคนมักมีแต่เรื่องหนักใจ หาความสบายไม่ได้ และตรัสต่อตามตัวอย่าง (21) และ (22) ว่า “ถ้าแม้มีสามสี่เสียดีกว่า ต้องตำราว่าเป็นสุขเกษมศรี” และ “มีเมียมากสักเท่าไรก็ควรที่ได้สักสิบคนนั้นมันยิ่งดี” ตามลำดับ เพื่อนำเสนอความเชื่อว่าผู้ชายควรมีภรรยามากกว่าสองคน และมากเท่าใดก็ได้ เป็นการนำเสนอผู้ชายเชิงบวกที่ให้โอกาสผู้ชายมีภรรยาได้มากกว่าสองคนตามการเน้นย้ำถ้อยคำของสมเด็จพระพันวษาดังคำที่ “ดีกว่า” “ก็ควร” “ยิ่งดี” ส่วนคำว่า “ต้องตำรา” เป็นการอ้างคำโบราณที่มีการบันทึกไว้และสืบต่อกันมาว่าถ้ามีภรรยามากกว่าสองคนจะทำให้ชีวิตเป็นสุขเกษม ซึ่งสร้างความเชื่อในสังคมว่าผู้ชายควรมีภรรยาหลายคน ในขณะที่สตรีต้องมีสามีเพียงคนเดียวเท่านั้น และภรรยาที่ดีต้องเชื่อฟังสามี ปราบนิบัติสามีอย่างดี และต้องยินยอมหากสามีมีภรรยาอื่น อีกทั้ง เมื่อปรากฏความเชื่อว่ามีภรรยาสองคนไม่ดี และสมเด็จพระพันวษามีอำนาจสูงสุดในสังคมเน้นย้ำว่าควรมีมากกว่าสองคน ยิ่งส่งผลต่อการครอบงำความคิดของสมาชิกในสังคมมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ความเชื่อเรื่องสามีควรมีภรรยาหลายคน มิใช่เรื่องของความต้องการทางเพศเพียงอย่างเดียว แต่เป็นความเชื่อเรื่องการสะสมบารมี และแสดงถึงฐานะทางสังคมที่มั่งคั่ง ช่วยเสริมอำนาจทางการเมือง และแสดงให้เห็นถึงความเป็นชาย โดยเฉพาะกลุ่มชนชั้นสูง (ชลิตาภรณ์ ส่งสัมพันธ์, 2551, น. 68)

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์ทฤษฎีการนำเสนอสตรีในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน โดยใช้แนวคิดของ van Dijk (2008) พบ 6 กลวิธี คือ 1) ชุดคำศัพท์ ประกอบด้วย ชุดคำเรียกเชิงบวกใช้สื่อสตรีในฐานะแม่ ภรรยา และคนรักที่เป็นไปตามกรอบที่สังคมกำหนดไว้ ในขณะที่คำเรียกเชิงลบใช้สำหรับสตรีที่ไม่เป็นไปตามบรรทัดฐาน

หรือตามที่สังคมคาดหวัง เช่น สตรีที่เป็นภรรยาบ่อย สอดคล้องกับชุดกริยาเชิงบวกที่สื่อการเคารพยกย่อง สตรีผู้เป็นแม่ และสตรีที่ดีในทัศนคติของสังคม แต่ชุดกริยาเชิงลบกลับนำเสนอสตรีที่ถูกใช้ความรุนแรง การคุกคามทางเพศ และการสื่อสตรีเป็นสิ่งของ 2) โครงสร้างประโยค นำเสนอให้เห็นสตรีที่ต้องอยู่ได้อำนาจของพ่อแม่ที่สามารถยกให้แก่ผู้อื่นได้ผ่านโครงสร้างประโยคกรรมวาจก สตรีที่ถูกกระทำทั้งถูกนิโทษหรือถูกลงโทษผ่านโครงสร้างประโยคกรรมวาจก สตรีที่ต้องปฏิบัติตามคำสั่งหรือความต้องการของพ่อแม่และของสังคมผ่านโครงสร้างประโยคเงื่อนไขและแสดงเหตุผล 3) วัจนกรรม ที่แสดงเจตนาต้องการให้สตรีเป็นไปตามความคาดหวังของพ่อแม่ สามี หรือพระมหากษัตริย์ ทั้งการบอกกล่าว ชี้นำ ผูกมัด แสดงความรู้สึก และการประกาศ นำเสนอสตรีที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมาย ค่านิยม บรรทัดฐานของสังคม หากสตรีใดละเมิดจะได้รับผลเสียตามมา เช่น ถูกนิโทษ ประณาม ลงโทษ หรือการประหารชีวิต 4) วาทศิลป์ คือ การใช้สำนวนโวหาร นำเสนอสตรีเชิงบวกที่รักษานวลสงวนตัวและกตัญญู ในขณะที่เชิงลบนำเสนอสตรีที่ก้าวร้าว มีสามีหลายคน ซึ่งสังคมไม่ยอมรับแม้ว่าสตรีจะมีรูปลักษณ์งดงาม 5) อวัจนภาษา พบการใช้ปรลักษ์ณ์สื่อความรู้สึกของตัวละครทั้งจากผู้มีอำนาจ เช่น แม่ พระมหากษัตริย์ และจากสตรีที่ต้องการเรียกร้องสิทธิในการใช้ชีวิตของตนเอง ส่วนการนำเสนอภาพ คือ การรายละเอียดของสตรีที่ดีและไม่ดีตามความเชื่อของสังคม และ 6) การนำเสนอฝ่ายเรา-เขา พบว่าผู้ชายนำเสนอตนเองเชิงบวก เช่น การอ้างความชอบธรรมเมื่อกระทำผิด การให้สิทธิและโอกาสมีภรรยาได้หลายคน ในขณะที่สตรีต้องมีสามีคนเดียว ส่วนสตรีนำเสนอตนเองเชิงลบ เช่น กล่าวโทษตนเอง เป็นต้น

กลวิธีทางภาษาแสดงให้เห็นความเชื่อและทัศนคติของตัวละครต่อสตรีที่ต้องอยู่ได้อำนาจของพ่อแม่ สามี และมหากษัตริย์อันเป็นสถาบันสูงสุดของสังคม มีเพียงสตรีในฐานะแม่และย่าที่มีอำนาจเหนือลูกหลานเท่านั้น อีกทั้งตอกย้ำบทบาทของสตรีในสังคมสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่ต้องทำหน้าที่ของตนอย่างดี ทั้งในฐานะแม่ ภรรยา ลูกสาว และสมาชิกของสังคม ด้วยความเชื่อที่ว่าถ้าปฏิบัติตามนั้นจะได้รับการยอมรับ สะท้อนความเชื่อที่สมาชิกในสังคมมีร่วมกัน จนทำให้เกิดอุดมการณ์ของกลุ่มและนำไปสู่วิถีปฏิบัติของสมาชิกในสังคม นอกจากนี้ กลวิธีทางภาษายังสื่อทัศนคติของสมาชิกเพื่อประเมินค่าสตรี เช่น ทัศนคติที่ไม่ดีต่อสตรีที่มีสามีหลายคนหรือสตรีที่ก้าวร้าว และทัศนคติที่ดีต่อลูกที่กตัญญูต่อพ่อแม่หรือสตรีที่รักษานวลสงวนตัว ทำให้สตรีต้องปฏิบัติตามกรอบที่สังคมกำหนดภายใต้อำนาจของบุคคลอื่น เช่น เมื่อภรรยาเชื่อว่าสามีมีอำนาจเหนือตนและเป็นผู้คุ้มครองดูแล ภรรยาจะปรนนิบัติสามีอย่างดีเพื่อไม่ให้สามีทอดทิ้ง หรือเมื่อลูกเชื่อว่าพ่อแม่มีอำนาจเหนือกว่า ลูกยอมทำตามคำสั่งของพ่อแม่ หากลูกไม่ปฏิบัติตามจะถูกมองว่าเป็นลูกที่ไม่ดี รวมถึงการที่ทุกคนต้องยอมรับและทำตามคำสั่งของพระมหากษัตริย์ผู้มีอำนาจสูงสุดของสังคม

ดังนั้น บทความเรื่องกลวิธีการนำเสนอสตรีในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน: วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ทำให้เข้าใจสตรีไทยสมัยอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์มากขึ้น และตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของสตรีภายใต้โครงสร้างทางสังคมที่ผู้ชายเป็นใหญ่ สอดคล้องกับงานวิจัยของสุพัชริณทร์ นาคคงคำ (2564)

ศึกษาภาพแทนสตรีในวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน และดาร์ธัน อุดมรัตน์ปภากุล (2562) ศึกษาภาพตัวแทนความเป็นหญิงในเพลงที่ประกอบด้วยนางในวรรณคดี พบว่าสตรีไม่มีสิทธิและเสรีภาพเท่าเทียมผู้ชายในทุกด้าน อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้พบว่าสตรีที่มีอำนาจในบางฐานะและอยู่ภายใต้บทบาทที่จำกัด คือ ต้องเป็นแม่ ย่า หรือยายที่มีอำนาจเหนือลูกหลาน สตรีที่เป็นภรรยาที่ดีจะได้รับเกียรติจากสามี อย่างไรก็ตาม สตรียังถูกใช้ความรุนแรงถูกคุกคามทางเพศ ถูกปฏิบัติเชิงเช่นสิ่งของ โดยเฉพาะเมื่อมีกฎหมายและบรรทัดฐานของสังคมที่เลือกปฏิบัติต่อสตรี ยิ่งตอกย้ำเรื่องสิทธิและอำนาจของสตรีให้น้อยลง สตรีจึงต้องอยู่ในกรอบที่สังคมกำหนด ทำให้เห็นว่าเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนสะท้อนความไม่เท่าเทียมกันระหว่างสตรีกับผู้ชาย วรรณคดีจึงไม่ใช่เพียงตัวบทที่เล่าเรื่องราวในประวัติศาสตร์ แต่วรรณคดียังเป็นเครื่องมือของผู้มีอำนาจที่ใช้ครอบงำสังคม ดังที่ van Dijk (2008, p. 89) กล่าวว่ากลุ่มสมาชิกที่มีอำนาจมีอิทธิพลต่อการควบคุมความคิดและความเชื่อของสมาชิกภายในกลุ่ม เช่นเดียวกับวรรณคดีที่สามารถควบคุมความคิดและความเชื่อของสังคมผ่านวาทกรรมในตัวบทอันเกี่ยวข้องกับสตรี ซึ่งผู้ประพันธ์สอดแทรกความเชื่อและทัศนคติต่อสตรีในลักษณะต่างๆ โดยใช้ตัวละครดำเนินเรื่อง สอดคล้องกับ อภิวัน อุดลยพิเชษฐ (2544, น. 101) กล่าวว่าเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน คือ ความพยายามของรัฐที่ต้องการสร้างบรรทัดฐานทางสังคมของชนชั้นสูงไปสู่ชนชั้นล่างผ่านการอ่านและการฟัง ตัวบทเสภาจึงไม่ใช่เพียงการสื่อสารระหว่างตัวละคร แต่ตัวบทยังทำหน้าที่สื่อสารกับผู้อ่านและผู้ฟังด้วย

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้วิเคราะห์กลวิธีทางภาษาที่ปรากฏในการนำเสนอสตรีเท่านั้นจึงมีขอบเขตในการนำเสนอผลการวิเคราะห์ แต่หากวิเคราะห์ด้วยแนวคิดสตรีนิยมหรือแนวคิดประวัติศาสตร์ทางสังคมจะทำให้เข้าใจประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสตรีชัดเจนและมองเห็นรอบด้านมากขึ้น และเห็นภาพรวมของสังคมไทยสมัยอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่ชัดเจน เพราะเสภาขุนช้างขุนแผนสะท้อนภาพสังคมวัฒนธรรม และการเมืองการปกครองในสมัยนั้นเป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม แม้ในปัจจุบันเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนถูกผลิตซ้ำหลากหลายรูปแบบทั้งละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์ และการ์ตูน ถูกเผยแพร่ในหลายมุมมอง แต่ยังคงเกิดการตั้งคำถามและถกเถียงกันเรื่องความยุติธรรมต่อสตรีในเสภาฯ จนถึงปัจจุบัน

รายการอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2510). *เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ* (พิมพ์ครั้งที่ 11). ศิลปบรรณาการ. คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2515). *สยามเมืองยิ้ม*. ก้าวหน้า.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2543). *ขุนช้างขุนแผนฉบับอ่านใหม่*. ดอกหญ้า 2000.
- จันทิมา อังคพณิชกิจ. (2562). *การวิเคราะห์ข้อความ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชลิดาภรณ์ ส่งสัมพันธ์. (2551). *ประวัติศาสตร์ของเพศวิถี: ประวัติศาสตร์เรื่องเพศ/เรื่องเพศในประวัติศาสตร์ไทย*. มูลนิธิสร้างความรู้เข้าใจเรื่องสุขภาพผู้หญิง (สคส.) และสถาบันวิจัยประชากรและสังคม (วปส.) มหาวิทยาลัยมหิดล.

- ดาร์ธัน อุดมรัตน์ปภากุล. (2562). *กาเกี สีด้า วันทอง ในเพลงร่ำร่วมสมัย: การศึกษาภาพตัวแทนความเป็นหญิงในเพลงที่ประกอบด้วยนางในวรรณคดี* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์]. Thammasat University Digital Collections. https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:176624
- ทรงธรรม อินทจักร. (2563). ภาษา เจตนา และปริบท. ใน ดิษฐ์ ศรีนราวัฒน์ (บรรณาธิการ), *ภาษาและภาษาศาสตร์* (พิมพ์ครั้งที่ 2). (น. 231-246). สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ. (2560). *ร้อยสร้างมายาคติ “ความเป็นชาย” ในสังคมไทย – การทบทวนความเป็นชายในสังคม*. [https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:91735](https://www.sac.or.th/conference/2017/blog-post/การทบทวนความเป็นชาย/นวรรณ พันธุเมธา. (2563). คลังคำ (พิมพ์ครั้งที่ 9). อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.</p>
<p>นวรรณ พันธุเมธา. (2565). <i>ไวยากรณ์ไทย</i> (พิมพ์ครั้งที่ 9). โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.</p>
<p>พลุลวง. (2524). <i>ปจฺฉา-วิสัยนา โหราศาสตร์ : ภาคพิธีกรรม กับ นรลัษณั. เกษมบรรณกิจ.</i></p>
<p>มูลนิธิสมเด็จพระรัตนราชสุดา. (2554). <i>นามานุกรมพระมหากษัตริย์ไทย. มูลนิธิสมเด็จพระรัตนราชสุดา.</i></p>
<p>ราชบัณฑิตยสภา. (2556). <i>พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. สำนักงานราชบัณฑิตยสภา.</i></p>
<p>แลงกาต. (2505). <i>กฎหมายตราสามดวงเล่ม 2. องค์การค้ำของคุรุสภา.</i></p>
<p>วิกานดา เกียรติมาโนชญ์. (2558). <i>รูปแบบและหน้าที่ของการสาบานและสาปแช่งในวาทกรรมการเมืองไทย</i> [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์]. Thammasat University Digital Collections. <a href=)
- สุพัชรินทร์ นาคคงคำ. (2564). *ภาพแทนสตรีในวรรณคดีไทยเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน”. พิษเนศวร์สาร, 17(2), 43-59.* <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/pikanasan/article/view/249416>
- เสาวลักษณ์ อนันตสานต์. (2560). *วรรณกรรมเอกของไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 6). สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- อภิวันท์ อุดลยพิเชฐรัฐ. (2544). *สถานภาพและบทบาทของผู้หญิงและผู้ชายไทยในอดีต: ภาพสะท้อนจากวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผน* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร]. Silpakorn University Repository. <https://sure.su.ac.th/xmlui/handle/123456789/1666>
- อัญชลี วงศ์วัฒนา. (2565). *ไวยากรณ์ไทยเชิงสื่อสาร: การวิเคราะห์แนวภาษาศาสตร์หน้าที่นิยมเชิงแบบลักษณ์*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- Joos, M. (1967). *The five clocks. A linguistic excursion into the five styles of English usage.* Harcourt, Brace & World
- Searle, J. (1969). *Speech acts: An essay in the philosophy of language.* Cambridge University Press.

van Dijk, T. A. (1997). *Discourse as structure and process (Discourse studies: A multidisciplinary introduction)*. Sage.

van Dijk, T. A. (2008). *Discourse and power*. Palgrave Macmillan.

VACANA JOURNAL